

Naar aanleiding van de geplande herontwikkeling van delen van het centrum van Best tussen de Hoofdstraat en het Raadhuisplein is in opdracht van de gemeente Best een archeologisch vooronderzoek uitgevoerd bestaande uit een karterend en waarderend proefsleuvenonderzoek. Op basis van het uitgevoerde proefsleuvenonderzoek is vastgesteld dat in het onderzochte plangebied twee archeologisch waardevolle vindplaatsen aanwezig zijn. Het gaat om bewoning uit de (volle) middeleeuwen en nieuwe tijd in het noorden en zuiden van het plangebied.

De middeleeuwse bewoningssporen bestaan uit greppels en vooral paalkuilen die deels tot de plattegrond van een (bij)gebouw lijken te horen. Uitgaande van het oudste vondstmateriaal uit de Karolingische tijd is de ontstaansgeschiedenis van Best verder terug te voeren dan de historische bronnen weergeven. De bewoningssporen uit de nieuwe tijd bestaan uit resten van muurwerk en een waterput of -kuil. De resten zijn te koppelen aan de bebouwing langs het dorpslint van de Hoofdstraat zoals afgebeeld op historisch kaartmateriaal uit het begin van de 19^e eeuw. Het dorpslint geniet een hoog cultuur-historische waarde.

De archeologische waarden zijn te verwachten vanaf 120 cm onder maaiveld en zijn naar verwachting in een groot deel van het plangebied verspreid aanwezig. Voor deze archeologisch waardevolle gebieden wordt duurzaam behoud geadviseerd in de vorm van plaanpassingen (behoud *in situ*) dan wel archeologisch vervolgonderzoek (behoud *ex situ*).

Het middeleeuwse verleden van Best opgespoord

Inventariserend proefsleuvenonderzoek in het centrum van Best

M.A. Goddijn

Archol

184

Archol

Het middeleeuwse verleden van Best opgespoord

*Inventariserend proefsleuvenonderzoek in het
centrum van Best*

M.A. Goddijn

Colofon

Archol Rapport 184

Titel: Het middeleeuwse verleden van Best opgespoord

Ondertitel: Inventariserend proefsleuvenonderzoek in het centrum van Best

Opdrachtgever/bevoegd gezag: Gemeente Best (contactpersoon dhr. P. van den Broek)

Adviseur van bevoegd gezag: drs. R. Berkvens (SRE Milieudienst)

Projectleiding/autorisatie: drs. T.A. Goossens

Uitvoering veldwerk: M.A. Goddijn, MA (veldwerkleider)

drs. T.A. Goossens (senior/projectleider)

drs. M. Pruijzen (veldarcheoloog)

dhr. A. Manders (vrijwilliger, metaaldetectie)

Auteurs: M.A. Goddijn, MA met een bijdrage van
E.A. van Hees, MA (Faculteit der Archeologie, Universiteit Leiden) en
drs. T.A. Goossens

Redactie: drs. T.A. Goossens

Beeldmateriaal: ing. S. Shek

Opmaak: dhr. A. Allen

Druk: Haveka, Alblasterdam

ISSN 1569-2396

© Archol, Leiden 2012

Postbus 9515

2300 RA Leiden

info@archol.nl

Tel. 071 527 33 13

Inhoudsopgave

1	Inleiding	5
	1.1 Aanleiding en doelstelling	5
	1.2 Onderzoeksgebied	5
	1.3 Onderzoeksopzet en organisatie	6
2	Doel- en vraagstellingen	9
	2.1 Inleiding	9
	2.2 Doelstelling	9
	2.3 Vraagstellingen	9
3	Strategie en methodiek	11
	3.1 Strategie van het veldwerk	11
	3.2 Methodiek van het veldwerk	13
4	Landschappelijk en archeologisch kader	15
	4.1 Landschap	15
	4.2 Archeologische en historische context	16
5	Resultaten	19
	5.1 Bodemopbouw	19
	5.1.2 Stratigrafie	21
	5.1.3 Conclusie	21
	5.2 Sporen en structuren	21
	5.2.1 Inleiding	21
	5.2.2 Sporen uit de nieuwe tijd	23
	5.2.3 Sporen uit de middeleeuwen	25
	5.2.4 Conclusie	27
	5.3 Vondstmateriaal	28
	5.4 Waardering macroresten	29
6	Synthese	31
	6.1 Conclusie	31
	6.2 Waardering	31
	6.3 Advies	35
	6.4 Beantwoording onderzoeksvragen	35
	Literatuur	41
	Figurenlijst	42
	Tabellenlijst	42
	Bijlage 1 Sporenlijst	43

1 Inleiding

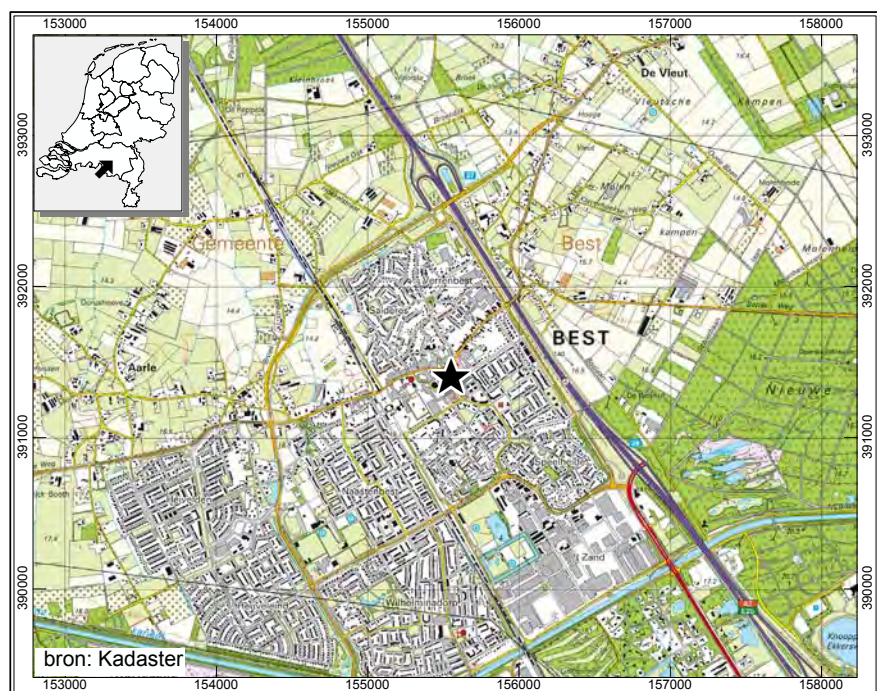
1.1 Aanleiding en doelstelling

De gemeente Best heeft nieuwbouwplannen ontwikkeld voor het centrum, ten zuiden van de Hoofdstraat (fig. 1.1). Het plangebied heeft een omvang van ca. 4,9 ha; het onderzoeksgebied daarbinnen heeft een omvang van 6.755 m². De funderingsdiepte van de nieuwbouw is nog niet bekend, maar deze zal waarschijnlijk het archeologische niveau verstoren. Een van de mogelijke plannen is de bouw van een parkeerkelder, waar de ondergrond tot enkele meters diep wordt geroerd. Archol heeft een inventariserend proefsleuvenonderzoek uitgevoerd om te bepalen of archeologische resten aanwezig zijn. Bovendien is gekeken naar de mate van verstoring van de huidige bodem. Binnen het plangebied liggen parkeerplaatsen en de laad- en losplaats van een supermarkt. Om de overlast zo min mogelijk te beperken is het onderzoek gefaseerd uitgevoerd tussen 10 en 24 juli 2012.

1.2 Onderzoeksgebied

Het plangebied ligt in het centrum van de gemeente Best. Het wordt begrensd door de Hoofdstraat en het winkelcentrum (noorden), het gemeentehuis (noordoosten), het Raadhuisplein (oosten en zuiden) en ten slotte de Nazarethstraat (westen). Op historisch kaartmateriaal is te zien dat binnen het plangebied gebouwen hebben bestaan zoals een oude vleugel van het gemeentehuis. Van te voren was niet bekend in welke mate deze gebouwen de ondergrond en eventuele archeologische resten verstoord hebben.

Figuur 1.1
Ligging van het plangebied.

1.3 Onderzoeksopzet en organisatie

Sinds 1 september 2007 is de Wet op de Archeologische Monumentenzorg (Wamz) van kracht. Deze wet verplicht het laten uitvoeren van archeologisch onderzoek bij verstoring van de bodem. Iedere verstoorder kan door de overheid worden verplicht een rapport te overleggen, waaruit de archeologische waarde van het plangebied blijkt. Voor een dergelijk rapport is een archeologisch vooronderzoek vereist met tot doel het vaststellen van eventuele waardevolle vindplaatsen binnen het plangebied. Op basis van het vooronderzoek wordt door de betrokken overheid een besluit genomen (het 'selectiebesluit') hoe met de eventueel aanwezige vindplaatsen om te gaan.

Als geen archeologische waarden worden aangetroffen of te verwachten zijn, kan het besluit inhouden dat het archeologisch onderzoek is afgerond. Als echter blijkt dat in het plangebied behoudenswaardige archeologische vindplaatsen aanwezig zijn die bedreigd worden door de planontwikkeling, dan kan de initiatiefnemer verplicht worden tot een aanpassing van de plannen (de vindplaats blijft in de grond behouden), of tot een archeologische opgraving.

Het gepresenteerde onderzoek betreft een inventariserend veldonderzoek (IVO) door middel van proefsleuven. Het onderzoek is uitgevoerd door Archol bv, in opdracht van de gemeente Best en conform de richtlijnen van het Programma van Eisen (PvE) en de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA), versie 3.2. Het PvE is opgesteld door J. Bosman en R. Berkvens van SRE Milieudienst.¹ R. Berkvens is tevens adviseur van het bevoegd gezag. Dhr. Paul van den Broek is contactpersoon namens de opdrachtgever en bevoegd gezag (gemeente Best).

¹ Bosman en Berkvens 2011.

Tabel 1

Administratieve gegevens

Soort onderzoek:	Inventariserend proefsleufonderzoek (IVO-p)
Projectnaam:	Best Centrum
Archol-projectcode:	BEC1357
Uitvoerder:	Archeologisch Onderzoek Leiden bv
Periode van uitvoering veldwerk:	Juli 2012
Periode van uitvoering uitwerking:	Juli-november 2012
Provincie:	Noord-Brabant
Gemeente:	Best
Plaats:	Best
Toponiem:	Best - Centrum
Coördinaten gebied:	155.298 x 391.435 (NW) 155.445 x 391.313 (ZW) 155.732 x 391.482 (ZO) 155.662 x 391.646 (NO)
Opdrachtgever:	Gemeente Best, dhr. P. v.d. Broek
Bevoegd gezag:	SRE Milieudienst, mevr. R. Berkvens
ARCHIS-onderzoeksmeldingsnummer	52638
Beheer en plaats van documentatie en vondsten:	Provinciaal Depot Bodemvondsten Noord-Brabant
Geomorfologie:	Bebouwing. Extrapolerend vanuit de omgeving ligt het plangebied op een dekzandrug
Bodem:	Bebouwing. Extrapolerend vanuit de omgeving komen laarpodzol- en hoge zwarte enkeerdgronden voor

2 Doel- en vraagstellingen

2.1 Inleiding

Het onderzoek sluit aan op de Nationale Onderzoeks Agenda (NOAA); voor de prehistorische- en Romeinse tijd zijn respectievelijk hoofdstuk 17 en 18 van belang.² In de regio wordt al langere tijd onderzoek gedaan door verschillende Nederlandse universiteiten. Hierdoor is inzicht ontstaan in de lokale ontwikkeling en bewoningsgeschiedenis van het gebied. Het onderzoek naar de middeleeuwen en nieuwe tijd sluiten aan op hoofdstuk 22 van de NOAA, waarbij de nadruk ligt op dorpskernonderzoek. De vraagstellingen uit de NOAA zijn samengevat en aangevuld met een onderzoekskader dat is opgesteld voor de gemeente Best.³

2.2 Doelstelling

Doel van het Inventariserend Veldonderzoek (IVO) is het toetsen van de gespecificeerde archeologische verwachting voor het plangebied. Het IVO vond plaats in de vorm van proefsleuven, gericht op het vaststellen van de af/aanwezigheid van archeologische waarden en het nader inventariseren en waarderen van archeologische waarden. Bij de waardering dient de aandacht vooral gericht te zijn op de inhoudelijke en fysieke kwaliteit (aard, datering, karakter, omvang, gaafheid, conservering) van de vindplaatsen. Aan de hand van deze criteria kan men namelijk vaststellen of vindplaatsen behoudenswaardig zijn.

2.3 Vraagstellingen

Algemeen

- *Zijn er archeologische resten (sporen, structuren, vondsten) in de bodem aanwezig, of zijn er aanwijzingen dat deze hier verwacht mogen worden?*
- *Indien het onderzoek geen archeologische resten of beperkte archeologische fenomenen (bijvoorbeeld alleen losse vondsten) oplevert, welke verklaring is hiervoor dan te geven? Is er (bijvoorbeeld) sprake van: aantoonbare afwezigheid van bewoning en / of actief landgebruik, verstoring van antropogene aard, beperking van de archeologische waarnemingsmogelijkheden door bodemprocessen, beperking van de archeologische waarnemingsmogelijkheden door werk- of weersomstandigheden?*

Gaafheid en conservering van de vindplaatsen

- *In welke lagen, zones of gebieden bevinden zich gave en goed geconserveerde archeologische resten of waar zijn ze te verwachten?*
- *Wat is de mate van conservering en gaafheid van de archeologische resten?*

Perioden en sites

1. *Indien er archeologische resten aanwezig zijn, kunnen er binnen de vindplaats aparte sites onderscheiden worden, en zo ja, op welke gronden?*
2. *Wat is de begrenzing en de ruimtelijke spreiding, zowel in horizontale als verticale zin, van de sites en wat is de onderlinge samenhang?*
3. *Wat is per archeologische vindplaats¹⁶ in het onderzoeksgebied:*
 - a) *de ligging (inclusief diepteligging) en begrenzing*

² www.noaa.nl

³ Berkvens 2010.

- b) *de geologische en/of bodemkundige eenheid*
 - c) *de omvang (inclusief verticale dimensies)*
 - d) *aard /complex type/functie*
 - e) *de samenstelling van de archeologische resten (grondsporen en mobilia)*
 - f) *de vondst- en spoordichtheid*
 - g) *de stratigrafie*
 - h) *de ouderdom, periodisering, typochronologische classificatie*
4. *In hoeverre zijn binnen de site(s) op grond van de verspreiding van vondsten en/of grondsporen voormalige activiteitengebieden te onderscheiden en hoe moeten die geduid worden? Zie tevens vraag 6 voor de deelaspecten die daarbij aan de orde moeten komen?*
 5. *Zijn er aanwijzingen voor landgebruik (off-site-patronen) in de zin van wegen, percelering, akkers, grondstofwinning, vennen, etc.? Ook in dit geval gelden de zojuist onder punt 6 gestelde vragen.*
 6. *Wat is de relatie van de aangetroffen sporen en vondsten tot de historische kern van het laatmiddeleeuwse/nieuwe-tijd Best?*

Landschap en bodem

1. *Wat is de fysiek-landschappelijke ligging van de sites (geologie, bodemkunde, geomorfologie, afstand tot water, reliëf)?*
2. *Is een esdek aanwezig in het plangebied. Zo ja: Wat is de ouderdom en fasering en zijn aan de onderzijde van dit plaggendek ontginningsporen, zoals spitsporen of esgreppels aanwezig.*
3. *Wat is de invloed van het gevormde esdek op de archeologische niveaus? Dekt het esdek alle sporen af of zijn er ook sporen gegraven vanuit of door het esdek?*

Op basis van het uitgevoerde onderzoek wordt door de uitvoerende archeologische instantie in de rapportage een waardering gegeven, conform de KNA bijlage *Waarderen van vindplaatsen* met het oog op een selectieadvies. In dit selectieadvies wordt aangegeven:

1. *Welke aangetroffen archeologische sporen en/of vondsten in potentie behoudenswaardig zijn?*
2. *In hoeverre de realisatie van de geplande ontwikkeling een bedreiging voor de archeologische waarden vormen?*
3. *Welke aanbevelingen te geven zijn met betrekking tot de bij vervolgonderzoek toe te passen strategieën, methoden en technieken (zowel opgravingen als uitvoeringsbegeleiding)?*
4. *Welke aanbevelingen te geven zijn met betrekking tot te nemen behoudsmaatregelen?*

3 Strategie en methodiek

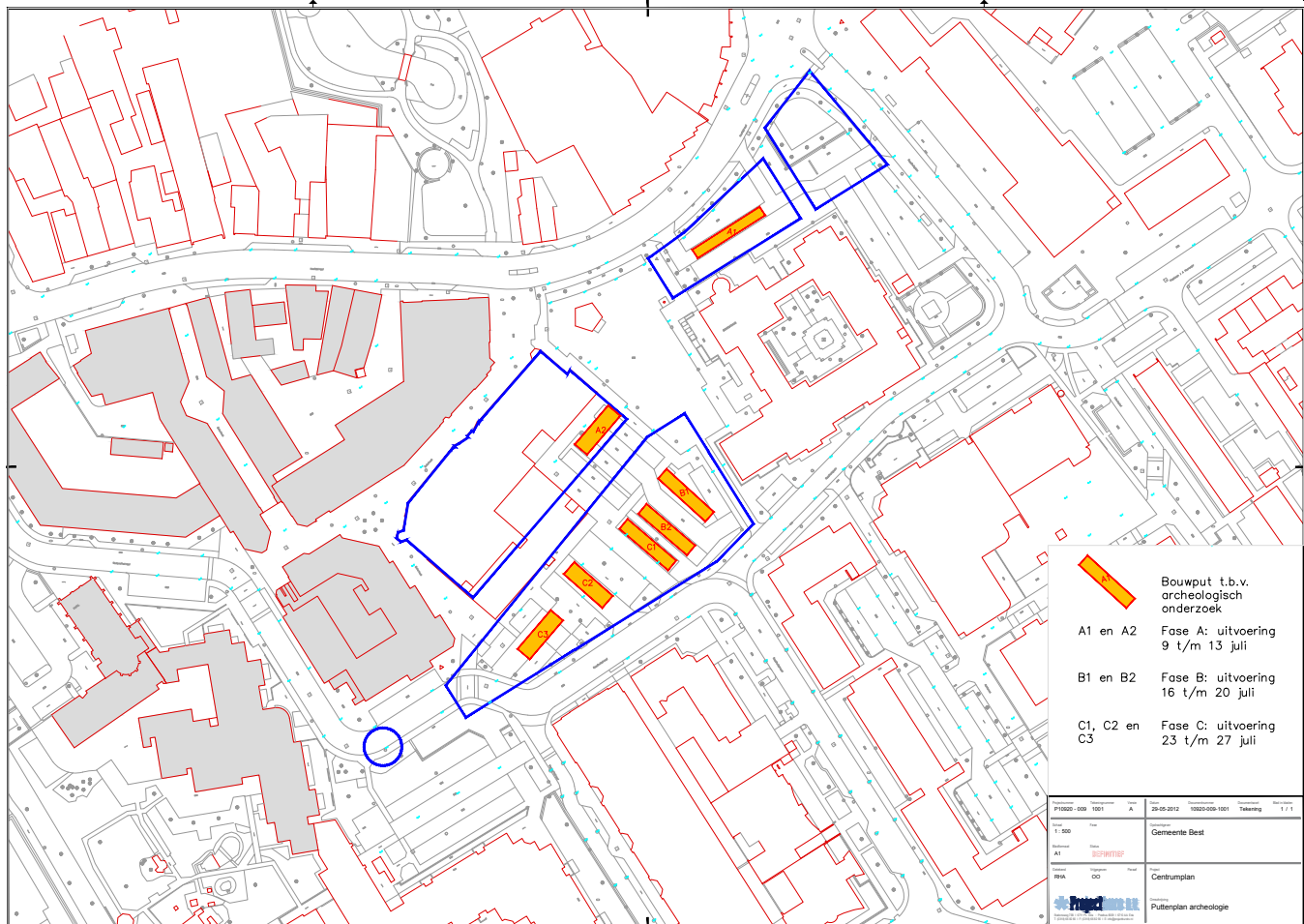
3.1 Strategie van het veldwerk

Het proefsleuvenonderzoek vond plaats in het centrum van de gemeente Best conform het PvE, zij het met enige praktische aanpassingen. Het veldwerk is in drie fasen uitgevoerd om de toegankelijkheid van de supermarkt AH en de parkeerplaatsen in het centrum zo min mogelijk in te perken. Verder diende het veldteam rekening te houden met de vele leidingen die de ondergrond doorkruisen. De leidingen zijn op grond van de gegevens van een KLIC-melding digitaal uitgezet ter hoogte van de geplande proefsleuven, waarna elke leiding met de schop is voor gegraven.

Het PvE ging oorspronkelijk uit van acht proefsleuven met een totaaloppervlak van ca. 675 m² oftewel 10% van het onderzoeksgebied (fig. 3.1). Kort voor aanvang van het onderzoek heeft het bevoegd gezag te kennen gegeven dat een sleuf op het noordelijke terrein kwam te vervallen. Uiteindelijk zijn in de praktijk nog twee sleuven afgefallen in overleg met de gemeente en haar adviseur. Op enkele plekken maakten leidingen het namelijk onmogelijk om de werkputten geheel conform het puttenplan uit het PvE te graven. Uiteindelijk zijn vijf proefsleuven gegraven: een in het noordoosten en vier in het zuidwesten (fig. 3.2).

Figuur 3.1

Puttenplan uit het Programma van Eisen.

Figuur 3.2

Ligging van de proefsleuven en profielkolommen binnen het plangebied (blauwe kader).

Put 1 (A₁ uit het PvE) ligt in het noordoosten van het plangebied: ten noorden van het gemeentehuis. Deze put bleek niet volledig uit te graven vanwege leidingen in de middenzone. Uiteindelijk zijn in overleg met bevoegd gezag en haar adviseur kijkgaten gegraven aan de kopse kanten van de geplande put om het noordelijke terrein alsnog te waarden.

Ook ter hoogte van de geplande put (A₂ uit het PvE) in de zuidoosthoek van het AH-terrein bleken leidingen de aanleg van een proefsleuf te verhinderen. Hier waren bovendien geen alternatieven (kijkgaten) mogelijk om deze zone te waarden. In overleg met bevoegd gezag en haar adviseur is hier afgezien van proefsleuvenonderzoek.

Ten slotte is het veldteam ook in het zuidwesten van het plangebied geconfronteerd met beperkingen door leidingen. Zo bleek de geplande sleuf B₂ uit het PvE over de hele lengte samen te vallen met een leiding. Aangezien aan weerszijden op korte afstand parallelle sleuven waren gepland, was deze zone van het plangebied alsnog goed te waarden. De overige sleuven in het zuidwesten van het plangebied zijn slecht met geringe aanpassingen – wederom naar aanleiding van leidingen – gegraven.

Figuur 3.3

Zetten van een grondboring om de verstoringdiepte te bepalen.

Alle voornoemde inperkingen van het puttenplan hebben gevolgen voor de dekkingsgraad. In de zone ten noorden van het gemeentehuis (ca. 868 m²) bedraagt de dekking van de twee kijkgaten (samen 17 m²) in proefsleuf 1 slechts 2% van dit terrein.⁴ Op het zuidwestelijk terrein (ca. 3380 m²) bedraagt de dekking van proefsleuven 2 tot en met 5 (samen 281 m²) ca.8,3 %. De middenzone ter hoogte van de geplande uitbreiding van de AH-supermarkt (ca. 360 m²) is niet onderzocht (fig. 3.2).

3.2 Methodiek van het veldwerk

Aanleg putten en documentatie van vondsten

De putten werden schavend verdiept met een kraan en een gladde bak onder begeleiding van een metaaldetectorspecialist. In de praktijk bleken niet alle leidingen op de KLIC-melding voor te komen; bovendien bleken enkele bekende leidingen af te wijken van de kaart. Daarom werd op verdachte locaties steeds met de schop voor gegraven om schade aan leidingen en rioleringen in de ondergrond te voorkomen. De putten zijn laagsgewijs verdiept tot in de top van de C-horizont, waar sporen uit de prehistorie tot en met de middeleeuwen waren te verwachten. Daar waar zich bij het verdiepen van de ophogingslagen al op een hoger niveau sporen aftekenden - veelal subrecent muurwerk van gebouwen of rioleringen -, werd eerst een tussenvlak aangelegd en gedocumenteerd.

Documentatie van sporen en profielen

Voor aanvang van het onderzoek had Archol professionele landmeters de opdracht gegeven meetpunten uit te zetten in het Nederlands RD-systeem. Aan de hand van deze punten zijn aanwezige sporen, putten en profielen ingemeten met een Robotic Total Station. Per put zijn twee profieldelen over 1-3 m lengte gedocumenteerd om inzicht te krijgen in opbouw en gaafheid van de bodem in relatie tot de archeologische niveaus. In putten 2 en 4 bleek de bodemopbouw over een groot deel verstoord. In deze putten is slechts één profiel in het meest intacte deel aangelegd. In de overige delen is slechts een foto gemaakt van de verstoorde bodemopbouw. Bij diepe verstoringen is tevens de diepte tot maximaal 3 m onder maaiveld met behulp van een Edelman-boor (diameter 7 cm) vastgesteld. Doel was in te schatten of er op grotere

⁴ In het puttenplan van het PvE maakt een blok ten oosten van het noordelijk terrein ook onderdeel van het plangebied. In het PvE is hier echter geen proefsleuvenonderzoek gepland.

diepte nog archeologische restenaanwezig kunnen zijn (fig. 3.3).

Een selectie van sporen is gecoupeerd conform het PvE (bijlage 1). In put 5 zijn verschillende sporen gevonden, waarvan de oorsprong onduidelijk was (antropogeen of natuurlijk). Om tot een goede waardering te geven zijn meer sporen gecoupeerd dan in het PvE was voorgeschreven. Drie sporen werden als natuurlijk geïnterpreteerd. In put 3 werd één spoor (S_{3.1.5})⁵ uit een middeleeuwse gebouwplattegrond gecoupeerd, een aantal andere sporen is met een miniguts uitgeboord om de diepte te bepalen. Ten slotte is het gecoupeerde segment van voornoemde paalkuil S_{3.1.5} verzameld als ecologisch monster met het oog op de waardering en conservering van botanische resten boven de grondwaterspiegel.

In put 1 zijn de restanten van muurwerk gevonden. Deze zijn volledig gedocumenteerd waarbij gelet is op mortelsoort, maat van de bastenen en metselverbanden. Van het muurwerk is één baksteen meegenomen om door een specialist op ouderdom te beoordelen.

De hoeveelheid vondsten van het proefsleuvenonderzoek was klein (n= 18), maar bleek wel geschikt voor een datering en waardering van de archeologische sporen. Daarom is in overleg met het bevoegd gezag en haar adviseur besloten om alle vondsten en het voornoemde ecologische monster te analyseren.

⁵ De codering van de spoornummers is als volgt: S.3.1.5 staat voor spoor 5 op vlak 1 van put 3.

4 Landschappelijk en archeologisch kader

4.1 Landschap

Best ligt in het Brabantse zandgebied, in het relatief laaggelegen gebied van de Centrale Slenk, nabij de hogere Peelhorst. De Centrale Slenk en de Peelhorst zijn gerelateerd aan tektonische bewegingen in de Nederlandse ondergrond, waarbij de slenk een dalingsgebied is en de horst omhoog komt. Gedurende grote delen van het Kwartair (de jongste geologische periode die ongeveer 2,6 miljoen jaar geleden begon) zijn in het gebied pakketten sediment door de voorlopers van de huidige Maas en Rijn afgezet, die tegenwoordig diep onder het oppervlak liggen.

Tijdens verschillende fasen van de laatste ijstijd (het Weichselien) is in Nederland een dik pakket zand door zowel wind als stromend water afgezet. Oorspronkelijk werden deze sedimenten onderverdeeld in de zogenaamde Oude en Jonge dekzanden, waarbij de Jonge dekzanden volledig door de wind zijn afgezet tijdens de laatste koude periode van het Weichselien (laatglaciaal, 12.500 – 10.000 jaar geleden). De sterk lemige zanden die oorspronkelijk door de wind afgezet zijn, maar later door stromend water zijn verplaatst en opnieuw zijn afgezet (fluvio-eolische, fluvio-periglaciale sedimenten), werden voorheen tot de oude dekzanden gerekend. Ze zijn vooral gedurende het middelste en koudste deel van de laatste ijstijd (Midden-Weichselien, 73.000 tot 12.500 jaar geleden) en de voorlaatste ijstijd afgezet (Saalien, 238.000 – 128.000 jaar geleden). Voorheen werden deze Oude dekzanden (en dan vooral in deze regio) tot de Formatie van Eindhoven (Nuene Groep) gerekend en de Jonge dekzanden tot de Formatie van Twente. Tegenwoordig worden de afzettingen echter alle tot de Formatie van Boxtel gerekend.⁶ Door voornoemde sedimentatieprocessen is in het plangebied zowel Brabants leem als dekzand te verwachten. Omdat gedurende het Holoceen geen sedimentatie meer heeft plaats gevonden, zijn archeologische resten in deze lagen te verwachten.

In de zanden heeft tijdens het Holoceen bodemvorming plaatsgevonden, waarbij veelal een podzolbodem is ontstaan. Afhankelijk van de lithologie en de grondwatercondities is een moderpodzol, een veldpodzol of een haarpodzol gevormd. Een podzolbodem ontstaat onder invloed van regenwater en vegetatie op zeer mineraalarme gronden. Bij mineraalrijkere gronden zijn bovengenoemde processen veel minder intensief en ontstaat een zogenaamde moderpodzol, een bodemtype dat ook wel een bruine bosbodem wordt genoemd. Door de vorming van een donkere podzolbodem wordt de zichtbaarheid van de archeologische sporen verminderd. In het geval van een intacte bodem kunnen sporen zichtbaar zijn in de B- of C-horizont.

Door ontbossingen ten gevolge van menselijke activiteit heeft er gedurende meerdere perioden tijdens het Holoceen verstuing van de dekzanden plaatsgehad.⁷ Dit blijkt ten zuidwesten van het plangebied uit de aanwezigheid van (nu begroeide) relatief hoog liggende stuifduinen. Verdergaande beïnvloeding van het landschap door de mens komt tot uiting in de aanwezigheid van grote akkercomplexen (vooral ten noordwesten en zuidoosten van Mierlo, cf. Bodemkaart van Nederland, kaartblad 51 Oost) en het veranderen van de waterhuishouding door het rechte trekken van beken en de aanleg van waterlopen (zoals het Eindhovens kanaal net ten noorden van het plangebied).

⁶ Schokker *et al.* 2007.

⁷ Berendse 2005.

Het plangebied ligt midden in de bebouwde kom van de gemeente Best: een zone, die volgens de bodem- en geomorfologische kaarten niet is gekarteerd. Extrapolatie uit de omgeving wijst uit dat Best midden op een dekzandrug ligt.⁸ De dekzandrug ligt bovenop een oude bodem die voor een groot deel uit Brabants leem bestaat. Het hoogteverschil in de gemeente is vrij groot, van 20 m +NAP in het zuidoosten tot 10 m +NAP in het noorden. Dit heeft te maken met het landschap binnen de gemeente dat uit drie delen bestaat:

- stuifzanden in het zuiden;
- dekzandruggen met akkers en gehuchten in het midden (oost-west);
- laaggelegen grasland en bos in het noorden.

4.2 Archeologische en historische context

Archeologische context

Archeologie van de omgeving

In de directe omgeving zijn de volgende vindplaatsen bekend (tabel 4.1 en fig. 4.1):

Archis waarnemings-nummer	Locatie	Type Vindplaats	Periode
53346 en 53344	Best-Dijkstraten – zuid	nederzettingsresten, aardewerk en vuursteen	neolithicum
416606	Best Oranjestraat	nederzettingsresten, spieker, greppels, gebouw en waterput	Romeinse tijd t/m nieuwe tijd
425399	Best Spoorstraat	nederzettingsresten, gebouwen en afvalkuilen	late bronstijd t/m vroege ijzertijd
14340	Best	losse vondst, vuurstenen pijlpunt	neolithicum
29952	Best-Naastenbest	nederzettingsresten	laat paleolithicum t/m mesolithicum
14339	Best-Naastenbest	nederzettingsresten vuursteen, aardewerk, glazen kraal, spinklos	laat-paleolithicum t/m Romeinse tijd
252011	Broekstraat / trein-spoor	losse vondst (Siegburg steen-goed)	15e eeuw
29829	Kerkakkers	vuurstenen bijl	neolithicum

Tabel 4.1

Vindplaatsen in de omgeving van Best (bron: Archis2).

De vindplaatsen getuigen van een lange bewoningsgeschiedenis van de hoge dekzandrug vanaf het laat-paleolithicum tot en met de nieuwe tijd.

Voor het plangebied is vooral de vindplaats aan de Oranjestraat van belang.

Proefsleuvenonderzoek en definitieve opgraving van deze vindplaats op 50 m ten noordoosten van het plangebied heeft namelijk vijf spiekers en twee kuilen uit de ijzertijd opgeleverd. Ook trof men daar sporen uit de volle middeleeuwen aan in de vorm van twee bijgebouwen en een waterput. Het is niet duidelijk in hoeverre de archeologische resten zich uitstrekken in de omgeving.

Archeologie van het plangebied

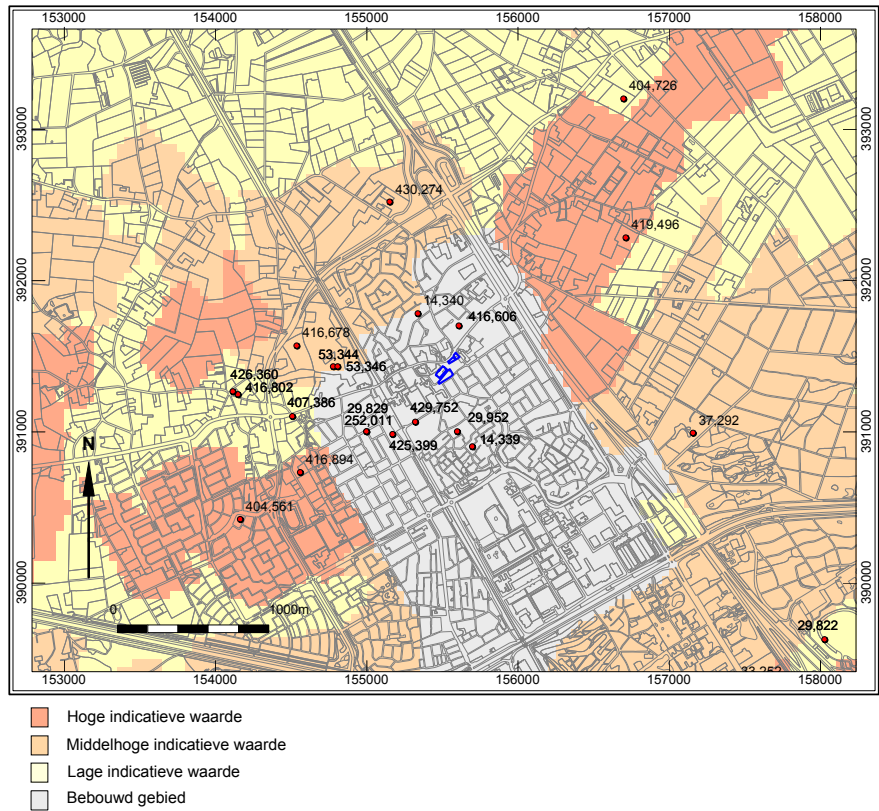
Binnen het plangebied zijn nog geen vindplaatsen bekend. Voorafgaand aan het onderhavige proefsleuvenonderzoek is alleen een vooronderzoek uitgevoerd in de vorm van een bureaustudie.⁹ Uit dit onderzoek blijkt dat er een hoge verwachtingswaarde geldt voor prehistorische-, Romeinse- en vroegmiddeleeuwse tijd. Voor de late middeleeuwen en nieuwe tijd geldt een zeer hoge verwachtingswaarde.

⁸ Bosman 2011, 8.

⁹ Bosman 2011.

Figuur 4.1

Vindplaatsen in de omgeving van het plangebied (blauwe kader) op de Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden.

Historische context

Best maakte in de middeleeuwen deel uit van de heerlijkheid Oirschot. Best is pas in de 16^e eeuw gesticht vanuit Oirschot, maar er zou al in de 14^e eeuw een kapel hebben gestaan. Best is gegroeid langs de doorgaande weg tussen Oirschot en Nijnsel. Volgens Leenders zou deze west-oost georiënteerde weg gefungeerd hebben als ruggengraat voor het ontginnings- en nederzettingenpatroon.¹⁰ De weg zou dan ook een middeleeuwse oorsprong kunnen hebben. Op historisch kaartmateriaal uit 1811 is de lintbebouwing langs de Hoofdstraat goed te herkennen (fig. 4.2).¹¹

Figuur 4.2

Bebouwing langs de Hoofdstraat in het centrum van Best op de kadastrale minuutkaart van 1811.

¹⁰ Leenders 2011.

¹¹ Provincie Noord-Brabant 1986 in Bosman 2011.

5 Resultaten

5.1 Bodemopbouw

Podzolbodem

De bodemopbouw blijkt het best bewaard in put 5 (fig. 5.1). Aan de basis bevindt zich het moedermateriaal bestaande uit leem met daarboven dekzand. Door bodemprocessen zijn in de top van het dekzand een uitspoelingshorizont (E-horizont) en een inspoelingshorizont (B-horizont) gevormd. Uitspoelingshorizonten kenmerken zich als een wit-grijzige laag. B-horizonten bestaan uit minerale bruine afzettingen. In de putten 3, 4 en 5 was nog een restant van de B-horizont aanwezig. De top van de B-horizont bevond zich op ongeveer 15,00 m +NAP. In put 1 (noorden) en put 2 (zuidoosten) was de bodemopbouw zodanig verstoord, dat helemaal geen B-horizont meer viel waar te nemen. De bodemopbouw bestond hier uit een afgetopte bodem met een A-C profiel.

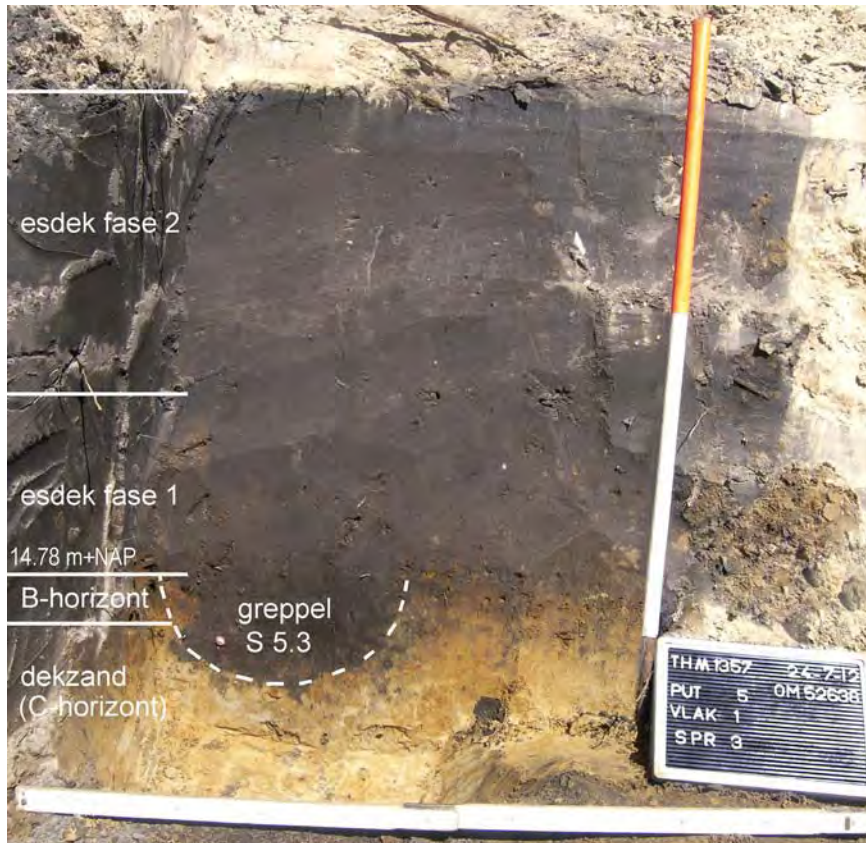
Een reconstructie van het oorspronkelijke reliëf is lastig te geven door de hoge verstoringsgraad. De top van de aangetaste B-horizont ligt in de onderzochte gebieden ongeveer op dezelfde NAP-hoogte; dit reflecteert echter niet het oorspronkelijke reliëf.

De oude podzolbodem is in het zuidwesten van het plangebied (deels) goed bewaard onder een plaggendeek (zie verderop). Aan de kleur van de B-horizont is te zien dat het om een moderpodzol gaat. Dergelijke podzolen worden gevormd op bosrijke gronden. Voor een indicatie van de volledig intacte podzol moet ongeveer 30 cm bijgeteld worden ten opzichte van de top van de gedocumenteerde B-horizont. Het oorspronkelijke maaiveld moet bij benadering 60 tot 80 cm lager dan het huidige straatniveau hebben gelegen.

Figuur 5.1

Goed bewaarde podzolbodem onder een tweefasig plaggendeek in put 5.

Figuur 5.2

Bodemopbouw aan de oostzijde van put 5 met een greppel op de overgang tussen het plaggendek en de C-horizont.

Plaggendek

In put 5 is een goed bewaard plaggendek aanwezig bovenop het dekzand. Het plaggendek is ook waargenomen in putten 3 en 4 op het zuidwestelijk terrein van het plangebied. Daar is de bovenzijde echter deels verstoord door recente afgravingen. Het plaggendek in put 5 is opgebouwd uit twee lagen. De bruine kleur van de onderste laag duidt op het gebruik van grasplaggen of bosstrooisel als ophogingsmateriaal.¹² Aangezien een moderpodzol zich vooral vormt op bosrijke gronden, lijkt bosstrooisel het meest voor de hand te liggen. De grijze kleur van de bovenste laag duidt op het gebruik van heideplaggen.¹³

De meeste sporen waren zichtbaar onder het plaggendek, in de top van de B-horizont. Spoor 5.1.8 is een uitzondering; dit spoor was in het bovenste plaggendek zichtbaar. Tijdens de aanleg zijn alleen in put 5 enkele vondsten gedaan in het plaggendek. Ze dateren uit de late middeleeuwen en nieuwe tijd.

Het plaggendek heeft de aanwezige archeologische resten over het algemeen goed beschermd. Aangezien de top van het oude maaiveld ontbreekt (A-, E- en een deel van de B-horizont), moet een deel van de archeologische resten echter al bij de grondbewerking en opwerping van dit oudste plaggendek in de volle/late middeleeuwen – nieuwe tijd in het dek zijn opgenomen. Vermoedelijk is de vruchtbare bosgrond toen omgezet ten behoeve van beakkering. De greppel S_{5.1.3} die onder het plaggendek in put 5 is waargenomen, stamt mogelijk uit deze eerste ontginningsfase van het terrein (fig. 5.2)

¹² Spek 2004, 827.

¹³ Spek 2004, 828.

5.1.2 Stratigrafie

Tijdens het onderzoek is onderscheid gemaakt tussen de verschillende stratigrafische eenheden aan de hand van de volgende laagnummers:

- 5000: huidige maaiveld, straatstenen
- 5010: recente ophogingslaag
- 5014: plaggendek 1
- 5015: plaggendek 2
- 5020: omgezette laag onder de recente ophoging ter hoogte van put 1 (of nazak waterput)
- 5025: B-horizont
- 5030: C-horizont, dekzand
- 5040: C-horizont, leem

5.1.3 Conclusie

Het onderzochte terrein ligt op een dekzandrug midden in de bebouwde kom. Intacte bodemprofielen zijn alleen te vinden in het zuidwestelijk deel van het onderzoeksgebied. De ondergrond bestaat uit leem afgedekt met dekzand. In de top van het dekzand is het restant van een B-horizont aanwezig met daaronder archeologische sporen uit de middeleeuwen. Op grond van de kleur van deze horizont is de bodem als moderpodzol te interpreteren. Boven de B-horizont is een tweefasig plaggendek aanwezig dat de archeologische resten beschermt.

Een dergelijk intacte bodemopbouw is richting de Hoofdstraat, op het terrein ten noorden van het gemeentehuis, niet aangetroffen. De oorspronkelijke oude podzolbodem blijkt hier sterk verstoord te zijn door (sub)recente afgravingen vanaf de nieuwe tijd (18^e-20^e eeuw). Historisch kaartmateriaal toont dat in dit deel de meeste historische bebouwing heeft bestaan. Hierdoor is de kans op verstoringen van de oude bodemopbouw met sporen uit de middeleeuwen en oudere archeologische periode het grootst.

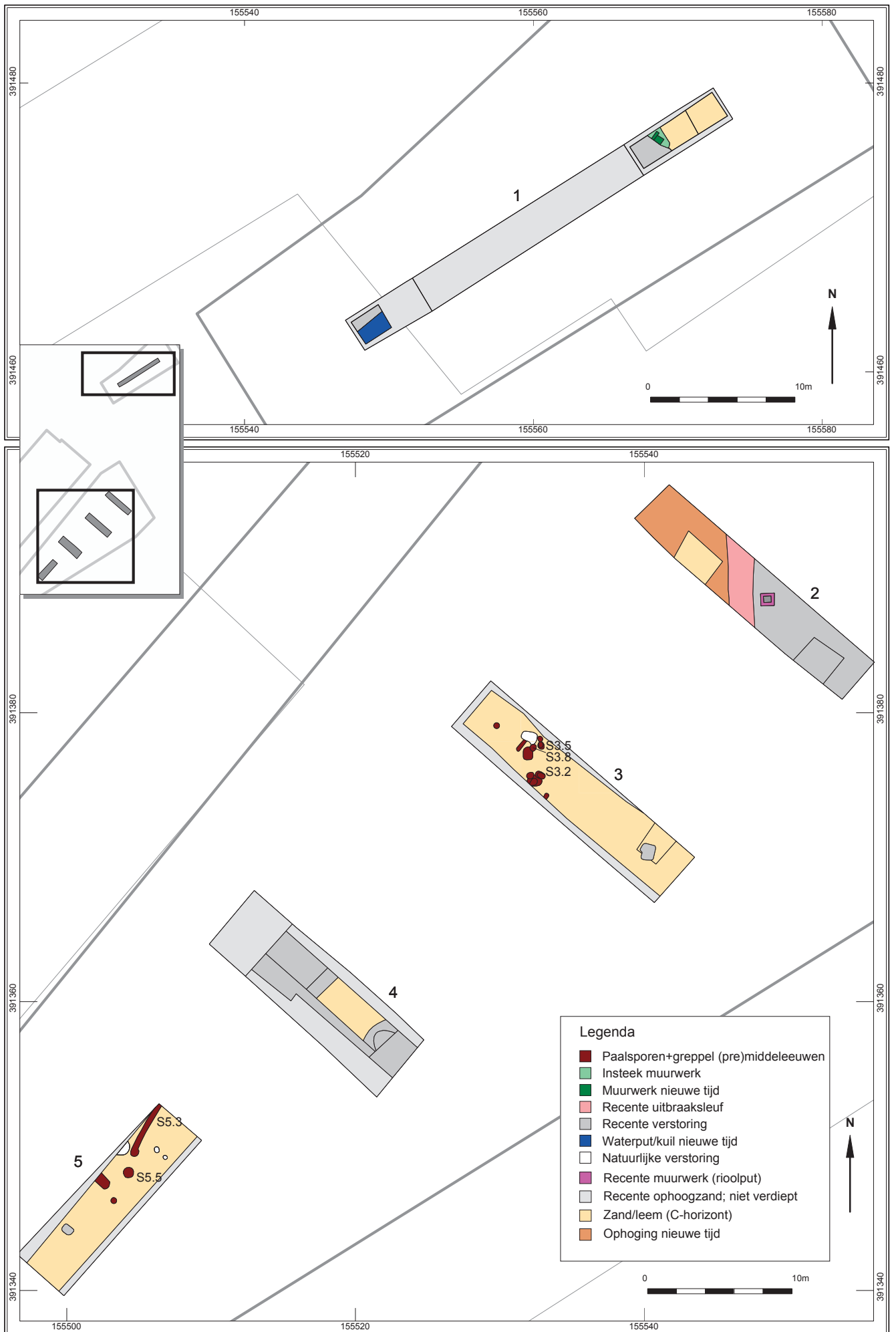
5.2 Sporen en structuren

5.2.1 Inleiding

Alleen in de putten 1, 3 en 5 zijn archeologische resten gevonden (zie fig. 5.3). Put 2 was voor een groot deel verstoord. De oorzaak van deze verstoring is niet geheel duidelijk. Wanneer men de puttenkaart op een luchtfoto met bebouwing uit 1976 plot, valt op dat put 2 put net ten zuiden van de vleugel van het oude gemeentehuis ligt (fig. 5.4). Deze vleugel is het laatste kwart van de vorige eeuw gesloopt. Uit historische bronnen is bekend dat het gemeentehuis voor die tijd onderkelderd was; mogelijk heeft de verstoring hiermee te maken.¹⁴

In figuur 5.3 is te zien dat ook put 3 samenvalt met de (schaduwzijde van de) van een noord-zuid georiënteerd gebouw. Het is opmerkelijk dat hier wel relatief goed geconserveerde middeleeuwse sporen zijn gevonden (fig. 5.3). Blijkbaar is de ondergrond beperkt geroerd bij de bouw: vermoedelijk is alleen ter hoogte van de funderingsmuren tot op de top van de vaste ondergrond (C-horizont) gegraven. Deze bouwwijze staat bekend als fundering op staal.

¹⁴ Vermeer 2010.

Figuur 5.3

Overzicht van de proefsleuven met interpretatie van de sporen.

In put 4 was ook sprake van verstoringen. De verstoringen zijn niet te relateren aan de voornoemde bouwactiviteiten uit de 18^e-20^e eeuw. Het blijkt hier om recente rioleringen te gaan, die vermoedelijk in de loop van de vorige eeuw zijn afgedankt. Alleen in het middendeel was een strook van 5 m niet verstoord. Ook in dit deel zijn geen archeologische resten aangetroffen.

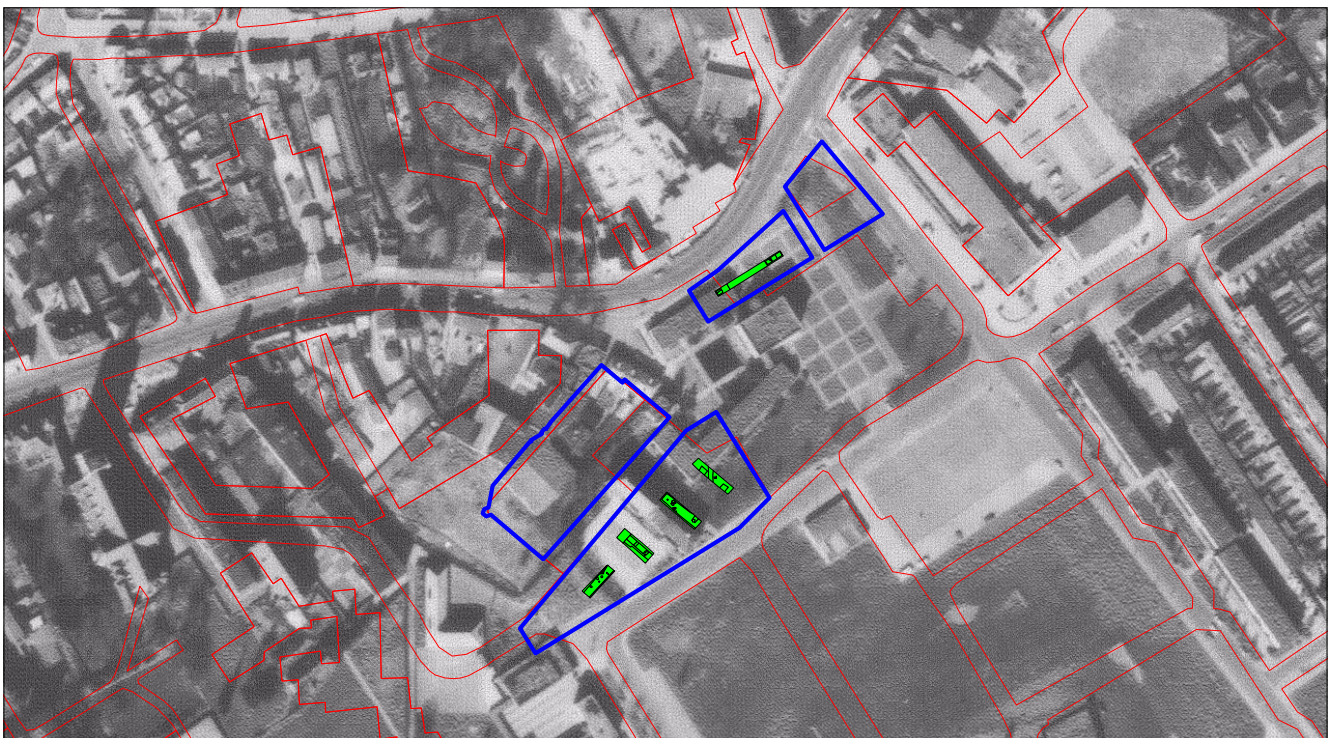
5.2.2 Sporen uit de nieuwe tijd**Beschrijving**

De kijkgaten in put 1 wezen uit dat de recente ophogingslagen (5010) met verstoringen tot ongeveer 1 m onder het maaiveld reiken. Hieronder bevindt zich de afgetopte C-horizont van het dekzand. In het noordoostelijk kijkgat bevonden zich restanten van oudere muurwerken die doorsneden werden door een recente verstoring (fig. 5.3). De muurwerken vertegenwoordigen meerdere bouwfases.

Het oudste muurtje was één steens breed met een breedte van 20 cm (fig. 5.5). De muur was opgebouwd uit oranje-rode bakstenen met gele zachte mortel (S1.1.1). Het muurwerk vertoonde geen duidelijk metselverband. Tegen de zuidzijde van het muurtje stond een kleine poer of steunbeer die was opgebouwd uit paarse bakstenen met witte harde mortel. De poer bestond nog uit vijf lagen baksteen en stond koud tegen S1.1.1. Ook op basis van de kleur van de bakstenen en de mortel is de poer jonger te dateren dan de muur. De bakstenen hadden namelijk een paarse kleur die vanaf de 19^e eeuw voorkomt. Het verband is niet duidelijk, de muurresten zijn vertrapt aangelegd, wat kenmerkend is voor fundamenten. Strek- en kopsliggende bakstenen werden onregelmatig afgewisseld. Naast de poer was een insteek zichtbaar die gegraven moet zijn tijdens de bouw van de poer. De diepte van de insteek was meer dan 50 cm.

Figuur 5.4

Puttenkaart geplot op een luchtfoto uit 1976.

Figuur 5.5

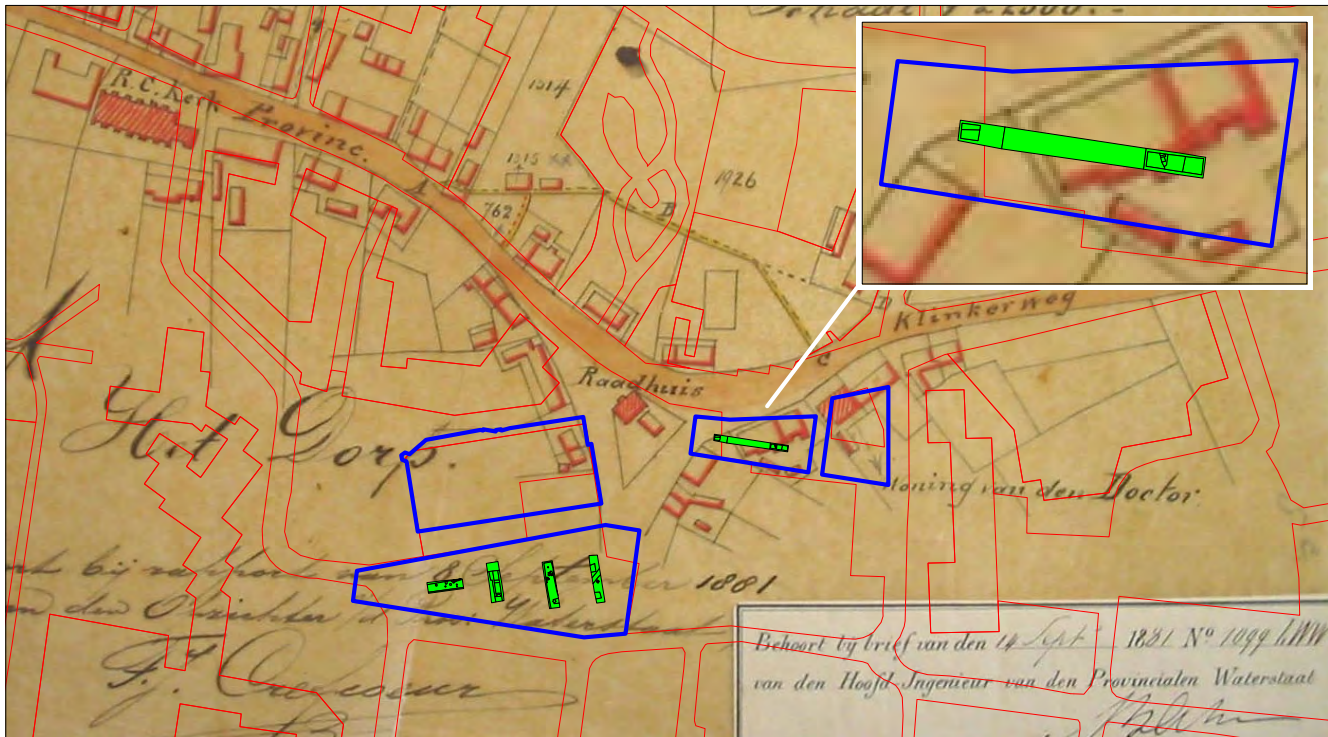
Muurresten in put 1 vanuit het oosten: van links naar rechts zijn de insteek, de poer en de oudste muur te zien.

In het westelijke kijkgat van put 1 is een grijs zandpakket met bruine humeuze laagjes (S1.1.4) aangetroffen onder de recente ophogingslagen (5010) (fig. 5.6). Vanwege de aanwezigheid van een rioleringsbuis kon alleen een klein vlak van 1 x 2 m vrij gelegd worden. Het gelaagde pakket is uitgeboord tot 1,5 m onder vlak 1. De onderkant werd niet bereikt maar de gelaagdheid was nog steeds aanwezig. Bij het boren viel op dat het pakket naar onder toe humeuzer werd. Uitgaande van de humeuze, gelaagde vulling en de rondingen van deze laagjes in het sporenvlak gaat hier waarschijnlijk om

Figuur 5.6

Links is de bodemopbouw aan de westzijde van put 1 te zien: onder de recente ophogingslagen bevindt zich een grijs zandpakket met bruine humeuze laagjes. Rechts is een detail van het gelaagd zandpakket te zien.

Figuur 5.7

Plot van de sporenkaart op de historische kadastrale kaart uit 1811.

de opvulling een waterput of -kuil. De gevlekte laag boven S1.1.4 – de onderkant van de voornoemde ophogingslagen - hoort mogelijk ook bij de waterput: als nazak of als demping in de eindfase van de waterput. In de gelaagde vulling van het zandpakket werden baksteenfragmenten gevonden, maar ook aardewerk dat in de 18^e of 19^e is eeuw te plaatsen (zie paragraaf 5.3).

Interpretatie

De voornoemde kenmerken van de muurwerken wezen deels al op een datering in de nieuwe tijd. Analyse van het historisch kaartmateriaal bevestigt deze datering. Indien men de historische kaart uit 1811 georeferereert en aan de sporenkaart koppelt, valt op dat de muurwerken uit put 1 samenvallen met een woning (fig. 5.7). De aangrenzende woning aan de oostzijde staat aangegeven als de 'woning van den Doctor'. Historisch onderzoek zou meer duidelijkheid kunnen geven over de ouderdom en eigenaar van de woningen in dit blok. De vermoedelijke waterput aan de westzijde van put 1 blijkt op het perceel van een andere aangrenzende woning (aan de westzijde) te liggen. De datering van het aardewerk bevestigt dat de waterput bij deze woning uit het begin van de 19^e eeuw hoorde.

5.2.3 Sporen uit de middeleeuwen

Beschrijving

In put 3 en 5 zijn sporen aangetroffen die ouder blijken dan de voornoemde sporen uit de nieuwe tijd in put 1. In het noorden van put 3 zijn acht paalkuilen, een greppel en een kuil gedocumenteerd (zie fig. 5.3). De sporen lagen dicht bij elkaar, mogelijk gaat het hier om de resten van een structuur, zoals een gebouwplattegrond (fig. 5.8). De sporen hadden een donkere vulling die mogelijk te relateren is aan het plaggendek,

Figuur 5.8

Middeleeuwse sporen in put 3 vanuit het zuiden.

hoewel de kleuren niet helemaal overeenkomen. Één van de paalkuilen is gecoupeerd, de diepte bedroeg 21 cm (S3.1.5). Een andere paalkuil is met een miniguts uitgeboord (S3.1.2) en bleek 7 cm diep. Ook de kuil is gecoupeerd; deze had een diepte van 35 cm. De sporen lijken vrij ondiep. De bodemopbouw laat zien dat ongeveer 30 cm van het toenmalige maaiveld is verdwenen. Middeleeuwse structuren zijn meestal diep gefundeerd; mogelijk gaat het om de resten van een bijgebouw. Het aardewerk dat gevonden werd tijdens de vlakkeleg komt deels uit de sporen zelf en plaatst deze in de volle middeleeuwen (zie paragraaf 5.3).

In put 5 zijn twee paalkuilen, twee kuilen een greppel gedocumenteerd (zie fig. 5.3). Één van de kuilen was al op een hoger niveau zichtbaar (S5.1.8, zichtbaar in 5014) en was scherp begrensd. Dit is vermoedelijk een recentere kuil geweest, maar vondstmateriaal werd niet gevonden. De opvulling van de greppel lijkt sterk op de sporen uit put 3 (fig. 5.9). De paalkuilen hadden een lichtere, meer gebioturbeerde opvulling dan de sporen uit put 3 (figuur 5.10). Hiervoor zijn twee verklaringen mogelijk:

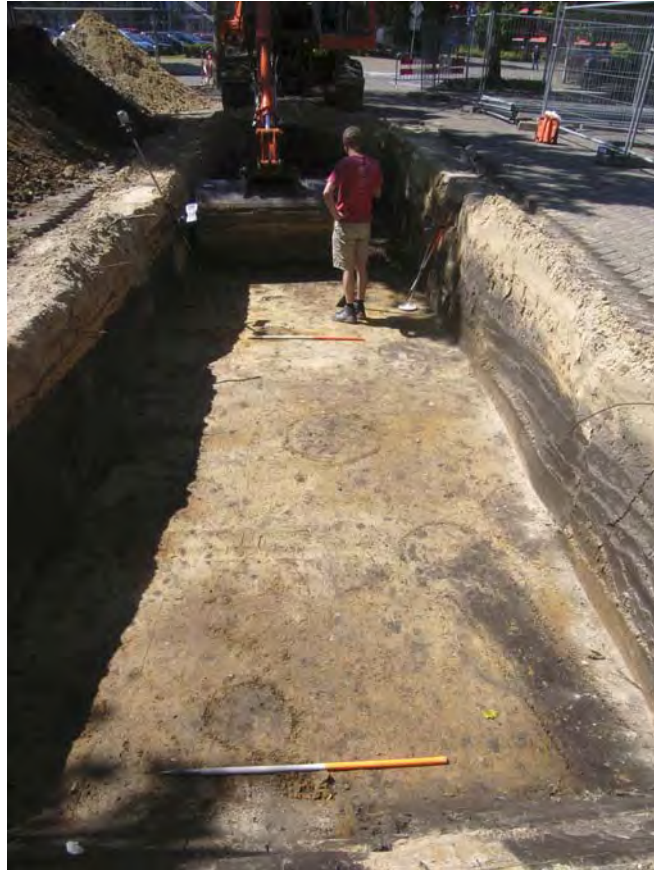
- de palen zijn ouder dan de sporen uit put 3. De sporen zijn door het oplossen van mineralen in de loop der tijd meer uitgeloozd en hebben daardoor een lichtere opvulling;
- de palen zijn na de gebruiksfase uitgegraven en elders hergebruikt. De vlekkerige vulling is ontstaan bij het naderhand dichtgooien van de kuilen. Dit lijkt de meest waarschijnlijk optie. Helaas is geen (dateerbaar) vondstmateriaal gevonden om dit te onderbouwen.

Interpretatie

De middeleeuwse sporen uit de putten 3 en 5 bestaan vermoedelijk uit de bewoningssporen van een (boeren) erf. De sporen zijn niet terug te vinden op de historische kaart uit 1811, daar zijn deze zijn te oud voor. Wel wordt aan de hand van de historische kaart duidelijk dat in dit deel van het plangebied geen bewoning uit de nieuwe tijd aanwezig is. In tegenstelling tot put 1 op het noordelijk terrein - en put 2 in het zuidoosten - heeft er ter hoogte van putten 3 en 5 dan ook geen aantasting van de oorspronkelijke bodemopbouw en de middeleeuwse sporen daarin plaats gevonden.

Figuur 5.9

Sporen in put 5 vanuit het oosten.

5.2.4 Conclusie

Binnen het plangebied zijn twee - mogelijk drie - vindplaatsen aan te wijzen. Langs de oude historische voorganger van de Hoofdstraat bevindt zich de bebouwing uit de nieuwe tijd (18^e-19^e eeuw) zoals aangetroffen in put 1 op het terrein ten noorden van het gemeentehuis. Deze bebouwing is terug te vinden op historisch kaartmateriaal uit onder andere 1811.

In het zuidwesten van het plangebied bevinden zich de resten van een erf uit de volle middeleeuwen. De sporen uit put 3 behoren in ieder geval tot dit erf. Door de beperkte omvang van het onderzoek kon niet worden vastgesteld of de sporen uit put 5 ook tot deze nederzetting behoren. Uitgaande van een zelfde ouderdom is het aannemelijk dat de sporen uit put 3 een vervolg hebben in de richting van put 5. Indien beide sporenclusters niet gelijktijdig zijn, moet er sprake zijn van twee vindplaatsen in het

Tabel 5.1

Determinatie van de vondsten.

VNR	Put	Vlak	Spoor	Materiaal	N	Datering	Opmerkingen
1	1	1	1	baksteen	1	nieuwe tijd	paars, 20 x 9,5 x 4,7 cm
2	1	1	4	baksteen	1	nieuwe tijd	paars 4,5 cm dik
2	1	1	4	baksteen	1	nieuwe tijd	oranje-rood 5cm dik, zachter
2	1	1	4	baksteen	1	nieuwe tijd	oranje, sterk verweerd
2	1	1	4	roodbakkend	1	late middeleeuwen, nieuwe tijd	geglazuurd, verweerd
2	1	1	4	roodbakkend zwartgoed	1	18e – 19e eeuw	
4	3	1	5	Mayen	2	725 - 900	WIIA kookpot
5	3	1	5015	Paffrath	2		Kogelpot
5	3	1	5015	steengoed	1	15e-17e eeuw	
6	3	1	5015	grijsbakkend	1		
7	5	1	5015	grijsbakkend	1		
7	5	1	5015	onbepaald	2		mogelijk roodbakkend gegluazuurd, sterk verweerd
8	5	1	5014	industrieel wit	3	na 1850	

zuidwesten van het plangebied. De sporen kunnen meer informatie geven over de ontstaansgeschiedenis van Best. Vermoedelijk is de geschiedenis verder terug te voeren dan de historische bronnen weergeven. De kans is aanwezig dat de volle middeleeuwse bewoning aan sluit op de eerder gevonden sporen aan de Oranjestraat.

5.3 Vondstmateriaal

De hoeveelheid vondsten is vrij klein (tabel 5.1). Dit heeft deels te maken met de beperkte omvang van het onderzoek. Vindplaatsen op de Brabantse zandgronden - waar het oorspronkelijke maaiveld doorgaans is verdwenen - staan echter over het algemeen bekend om een relatief lage vondstdichtheid. Het vondstmateriaal is nogal gefragmenteerd, maar de vondsten uit de sporen in putten 3 en 5 zijn weinig verveerd. De conservering lijkt redelijk te zijn. Het baksteenmateriaal is incompleet en is niet nader te determineren. De dikte en de aanwezigheid van paarse bakstenen lijken te wijzen op een late datering (16^e-19^e eeuw).

Het jongste aardewerk uit de mogelijke waterput (in put 1) – roodbakkend geglazuurd - wijst op een datering in de 18^e of 19^e eeuw. Het aardewerk is gevonden in het bovenste deel van het grijze zandpakket met bruine, humeuze laagjes. Het aardewerk hoort waarschijnlijk bij de laatste opvullingsfase van de waterput; de gebruiksfase van de waterput kan dus ouder zijn.

Het aardewerk uit put 3 levert verschillende dateringen op. Enerzijds is een volle middeleeuwse component aanwezig in de vorm van Paffrath-aardewerk. Dit aardewerk komt al voor vanaf de 10^e eeuw, maar wordt meestal in contexten vanaf de 11^e eeuw gevonden. Paffrath-aardewerk verdwijnt in de tweede helft van de 12^e eeuw in Brabant en komt in 13^e-eeuwse contexten nog maar nauwelijks voor.¹⁵ Dit aardewerk werd gevonden op de overgang tussen het onderste esdek (5015) naar de B-horizont (5025). In de sporen zelf is ook Karolingisch materiaal gevonden, waaronder Mayen-aardewerk met een datering tussen 725 en 900.¹⁶ Dit aardewerk kan als opspit in de sporen zijn beland, waardoor de sporen ouder dateren dan ze daadwerkelijk zijn. Een jongere scherf van een kogelpot uit hetzelfde spoor lijkt hier op te wijzen. Het gaat om een harde scherf die waarschijnlijk ongeveer uit de 12^e tot 14^e eeuw dateert. Deze datering komt beter overeen met het Paffrath-aardewerk.

In het plaggendek zelf zijn ook enkele vondsten gedaan. Het onderste niveau (5015) bevat grijsbakkend aardewerk dat in de regio voorkomt vanaf het eind van de 13^e eeuw. Dit aardewerk verdwijnt in de regio rond ca. 1450/1475.¹⁷ Ook steengoed uit de 15^e of 16^e eeuw is in deze laag aangetroffen. In het jongste plaggendek zijn weinig vondsten gedaan: slechts enkele stukken industrieel witbakkend aardewerk. Deze bevonden zich redelijk dicht onder de huidige bouwvoor. Het is dan ook de vraag of de scherven daadwerkelijk het bovenste plaggendek dateren.

¹⁵ Verhoeve 2011, 138.

¹⁶ Van Es en verwers 1980, 152.

¹⁷ Bartels 1999, 100.

5.4 Waardering macroresten

E. van Hees

Inleiding

De humeuze vulling van een gecoupeerde paalspoor in put 3 van de volmiddeleeuwse vindplaats is bemonsterd en gewaardeerd om de conservering van macroresten en de potentie voor botanisch onderzoek vast te stellen (paalspoor S3.1.5, zie fig. 5.3). Het spoor bevindt zich boven de grondwaterspiegel.

Methode

De inhoud van het monster (v.3) is nat gezeefd over een kolom van 5 zeven met als kleinste maaswijdte 0,25 mm. Na het drogen is het gezeefde residu bekeken onder een opvallend-licht stereomicroscoop met een vergroting tot 40x.

Waardering

Behalve houtskool zijn geen botanische macroresten aanwezig. In het monster ontbreken onverkoolde botanische macroresten, wat wijst op een slechte conservering van organisch materiaal. De hoeveelheid houtskool is te klein voor ¹⁴C-datering. Bovendien lijkt het spinhout te ontbreken, wat onmisbaar is bij een nauwkeurige datering.

Uitgaande van de resultaten van de waardering, is verdere botanische analyse is af te raden voor spoorvullingen boven de grondwaterspiegel. De sporen bevatten naar verwachting weinig informatie over de macroresten. Een uitzondering kan gelden voor houtskoolrijke vullingen op andere plekken van de vindplaats. Dergelijke vullingen kunnen verkoolde macroresten bevatten. Onverkoolde macroresten zijn alleen in diepe sporen zoals waterputten te verwachten, die tot onder het grondwaterniveau gegraven zijn.

6 Synthese

M.A. Goddijn en T.A. Goossens

6.1 Conclusie

Tijdens het archeologisch onderzoek zijn de resten aangetroffen van bewoning uit de vroege of volle middeleeuwen en uit de nieuwe tijd. De bewoning uit de nieuwe tijd concentreerde zich zoals verwacht vooral langs de Hoofdstraat, direct ten noorden van het gemeentehuis. De geringe resten lijken op een 18^e-19^e eeuwse datering te wijzen. Dit komt overeen met het beschikbare historische kaartmateriaal. Historisch onderzoek kan meer informatie geven over de exacte oorsprong, datering en ontwikkeling van deze bebouwing (inclusief eigenaars) in het centrum van Best. In het zuidwesten van het plangebied zijn de resten van bewoning uit de volle middeleeuwen gevonden. De aanwezigheid van een Karolingische scherf kan ook duiden op de aanwezigheid van oudere sporen in de omgeving. Deze archeologische resten bevatten belangrijke waardevolle informatie over de ouderdom en oorsprong van Best. De (vol) middeleeuwse zijn aangetroffen in put 3. Ze behoren tot aan een gebouwplattegrond van een (boern) erf. Ook in put 5 zijn bewoningssporen aangetroffen die ouder zijn dan het afdekkende plaggendek. Helaas zijn hier geen vondsten gedaan; de exacte ouderdom van deze sporen is dan ook onbekend. Ze kunnen ook tot een afzonderlijke (derde) vindplaats behoren. Mogelijk zijn ze aan het vroegste vondstmateriaal uit de Karolingische periode te koppelen. Eerder onderzoek aan de Oranjestraat heeft ook sporen uit de volle middeleeuwen opgeleverd. Mogelijk behoren de bewoningssporen van beide vindplaatsen tot één grote middeleeuwse nederzetting die zich uitstrekt vanaf de Oranjestraat tot aan het Raadhuisplein. De omvang van de vindplaatsen is sowieso niet met zekerheid vast te stellen, de onderzochte oppervlakken binnen het plangebied zijn daarvoor te klein. Uitgaande van het bekende bewoningsbeeld uit de volle en late middeleeuwen zijn binnen het plangebied meer sporen van gebouwplattegronden en nevenstructuren, zoals waterputten en erfgreppels, rondom de aangetroffen bewoningssporen te verwachten.

6.2 Waardering

Inleiding

Archeologische vindplaatsen worden gewaardeerd aan de hand van richtlijnen van de Kwaliteitsnorm voor de Nederlandse Archeologie (KNA). Daarbij wordt aan de hand van verschillende parameters een waardeoordeel gegeven of vindplaatsen behoudenswaardig zijn. In de eerste plaats wordt nagegaan of vindplaatsen vanwege hun belevingswaarde, op basis van de criteria schoonheid of herinnering (met een score van 1 tot 3 per criterium), als behoudenswaardig zijn te kwalificeren. De vindplaatsen worden vervolgens op hun fysieke kwaliteit beoordeeld: in principe wordt een vindplaats als behoudenswaardig aangemerkt, indien de criteria gaafheid en conservering samen bovengemiddeld (5 of 6 punten) scoren. Bij een middelmatige tot lage score (4 punten of minder), wordt naar de inhoudelijke kwaliteitscriteria gekeken om te bepalen of het terrein toch behoudenswaardig is. Indien te verwachten is dat op een van de inhoudelijke criteria 'hoog' wordt gescoord, wordt de vindplaats ook in principe behoudenswaardig geacht. Dit 'vangnet' heeft tot doel er voor te zorgen dat terreinen die van beperkte fysieke kwaliteit zijn, maar desondanks inhoudelijk van groot belang, uit de beoordeling vallen.

Vindplaats uit de (volle) middeleeuwen

Inleiding

De waardering heeft betrekking op de middeleeuwse bewoningsporen die zijn aangetroffen in het zuidwestelijk deel van het plangebied, op de parkeerplaats ten zuiden van de AH-supermarkt (tabel 6.1).

Beleving

Deze waardering heeft voornamelijk betrekking op zichtbare monumenten. Het criterium schoonheid, de esthetisch-landschappelijke waarde, is dan ook niet van toepassing op het de te beoordelen vindplaats.

Er is ook geen sprake van een herinnering die verbonden is aan het verleden. Er heeft geen historische gebeurtenis plaatsgevonden en er bestaan ook geen volksverhalen of andere verbondenheid met het onderzochte gebied.

Het plangebied blijkt niet op 'beleving' te waarderen. De waarde zal daarom moeten blijken uit de fysieke en inhoudelijke kwaliteit.

Fysieke kwaliteit

Hiermee wordt de mate bepaald, waarin de archeologische resten nog intact zijn en *in situ* liggen. De criteria hiervoor zijn gaafheid en conservering. De aanwezigheid van mogelijke verstoringen in relatie tot de stabiliteit van de fysieke omgeving is bepalend voor de gaafheid van de sporen en structuren; de conservering heeft betrekking op de staat van de daarin aanwezige vondsten.

De vindplaats scoort 2 punten op gaafheid. In putten 3, 4 (althans de middenzone) en 5 is de oorspronkelijke bodemopbouw redelijk goed bewaard onder een plaggendek. Bij de vorming van het plaggendek is de bovenkant van de archeologische sporen wel aangetast en opgenomen in het dek. Resten van de B-horizont en de onderliggende sporen blijken desondanks redelijk bewaard. Enkele coupes wijzen op een diepte van maximaal 35 cm voor de selectie van gecoupeerde (paal)kuilen. Een uitzondering op de zojuist geschetste gaafheid geldt voor put 1 en (lokaal) put 4, waar recente verstoringen de oorspronkelijke bodemopbouw hebben aangetast.

De conservering van de vindplaats is als doorsnee aan te merken (score 2). Tijdens het onderzoek zijn slechts enkele vondsten (aardewerk en baksteen) gedaan. Het anorganisch materiaal is weliswaar gefragmenteerd, maar redelijk geconserveerd.

De totaalscore van fysieke kwaliteit bedraagt 4 punten. Waardering op inhoudelijke kwaliteit moet nu uitwijzen of de vindplaats in aanmerking komt voor behoud.

Inhoudelijke kwaliteit

Binnen de inhoudelijke kwaliteit staan vier criteria centraal: zeldzaamheid, informatiewaarde, ensemblewaarde en representativiteit.

Op zowel zeldzaamheid, informatiewaarde als ensemblewaarde scoort de vindplaats hoog (score 3). Binnen het plangebied en de directe omgeving zijn maar weinig vindplaatsen uit de (volle) middeleeuwen bekend. De sporen binnen het plangebied bevatten belangrijke informatie over de ontstaansgeschiedenis van het centrum te Best. De vindplaats biedt studiemogelijkheden naar de relatie met de volmiddenleeuwse vindplaats aan de Oranjestraat (op ca. 50). Bovendien is ook een vergelijking mogelijk met bekende vindplaatsen op grotere afstand in de microregio, zoals de recent door Archol opgegraven nederzetting te Best-Aerle. Ofschoon dus in de regio meer vindplaatsen uit deze periode voorkomen, kan de vindplaats representatief zijn voor de zeldzame bewoningssporen in de directe omgeving van het plangebied. De vindplaats scoort dan ook 2 punten op deze parameter.

Op inhoudelijke gronden komt de vindplaats uit op een totaalscore van 11 punten. Eindconclusie is dat de vindplaats behoudenswaardig is (meer dan 7 punten).

Tabel 6.1

Waardering van de vindplaats uit de (volle) middeleeuwen.

Waarden	Criteria	Score
Beleving	Schoonheid	n.v.t.
	Herinnering	n.v.t.
Fysieke kwaliteit	Gaafheid	2
	Conservering	2
Inhoudelijke kwaliteit	Zeldzaamheid	3
	Informatiewaarde	3
	Ensemblewaarde	3
	Representativiteit	2

Vindplaats uit de nieuwe tijd

Inleiding

Het proefsleuvenonderzoek is op het noordelijk terrein op kleinere schaal uitgevoerd dan vooraf was gepland tengevolge van leidingen in de ondergrond. De kijkgaten aan de kopse kanten van put 1 hebben een dekking van 2 % van het noordelijk terrein. De kijkgaten geven dan ook slechts een indruk van de bodemopbouw en de sporen op het terrein ten noorden van het gemeentehuis. Desondanks zijn ze in overleg met het bevoegd gezag en haar adviseur als uitgangspunten genomen voor de waardering van de aangetroffen vindplaats uit de nieuwe tijd (tabel 6.2).

Beleving

Deze waardering heeft voornamelijk betrekking op zichtbare monumenten. Het criterium schoonheid, de esthetisch-landschappelijke waarde, is dan ook niet van toepassing op de te beoordelen vindplaats.

Er is ook geen sprake van een herinnering die verbonden is aan het verleden. Er heeft geen historische gebeurtenis plaatsgevonden en er bestaan ook geen volksverhalen of andere verbondenheid met het onderzochte gebied.

De vindplaats blijkt niet op 'beleving' te waarderen. De waarde zal daarom moeten blijken uit de fysieke en inhoudelijke kwaliteit.

Fysieke kwaliteit

Op het noordelijke terrein zijn geen sporen uit de middeleeuwen of uit oudere periode (meer) te verwachten. Resten van het oorspronkelijke esdek en de onderliggende oude podzolbodem ontbreken namelijk. De (tot in de C-horizont)afgetopte bodem is afgedekt met ophogingslagen, waarin resten uit de nieuwe tijd zijn bewaard.

De vindplaats uit de nieuwe tijd scoort gemiddeld op gaafheid (score 2). De vindplaats is weliswaar lokaal verstoord. Buiten de verstoringen zijn echter nog de onderkanten van muurwerk een diepe waterput- of waterkuil met verschillende opvullingsfasen bewaard. Bovendien zijn lokale verstoringen gebruikelijk voor vindplaatsen uit de nieuwe tijd binnen een dorps- of stadskern.

De conservering van de vindplaats is ook als gemiddeld aan te merken (score 2). Tijdens het onderzoek zijn slechts enkele vondsten (aardewerk en baksteen) gedaan. Het anorganisch materiaal is weliswaar gefragmenteerd, maar redelijk geconserveerd. Sporen die tot onder de grondwaterspiegel reiken, zoals de voornoemde waterput, kunnen ook onverkoelde organische resten bevatten.

De totaalscore van fysieke kwaliteit bedraagt 4 punten. Waardering op inhoudelijke kwaliteit moet nu uitwijzen of de vindplaats in aanmerking komt voor behoud.

Inhoudelijke kwaliteit

Op zowel zeldzaamheid, informatiewaarde als ensemblewaarde scoort de vindplaats hoog (score 3). De nieuwe-tijd-bewoning van het onderzoeksgebied is weliswaar bekend van historische kaarten; aanvullende archeologische informatie over deze bewoning ontbreekt nog. De aangetroffen resten zijn dan ook zeldzaam. Verder wordt het belang van laat- en postmiddeleeuwse historische dorpskernen onderstreept door de landelijke en gemeentelijke Onderzoeksagenda;¹⁸ de kernen hebben door het gebrek aan kennis een hoge onderzoeksprioriteit gekregen.

De vindplaats scoort eveneens hoog op de parameter representativiteit (score 3), gezien de ligging binnen de historische kern langs de Hoofdstraat. Het historische dorpslint Hoofdstraat–Oranjestraat heeft een hoge cultuurhistorische waarde: vanwege de landschappelijke oorsprong en als richtinggevende lijn voor de stedenbouwkundige ontwikkelingen in Best.¹⁹

Zoals gezegd, is de archeologische informatie over deze periode laag. Uit de omgeving zijn nauwelijks vergelijkbare vindplaatsen resten bekend. Dankzij historische kaarten en bronnen weten we echter dat de vindplaats representatief is voor de bewoning in de nieuwe tijd vanaf de 17^e/18^e eeuw. De vindplaats scoort hiermee gemiddeld (score 2).

Op inhoudelijke gronden heeft de vindplaats uiteindelijk een totaalscore van 11 punten. Eindconclusie is dan ook dat de vindplaats behoudenswaardig is (meer dan 7 punten).

Waarden	Criteria	Score
Beleving	Schoonheid	n.v.t.
	Herinnering	n.v.t.
Fysieke kwaliteit	Gaafheid	2
	Conservering	2
Inhoudelijke kwaliteit	Zeldzaamheid	3
	Informatiewaarde	3
	Ensemblewaarde	3
	Representativiteit	2

Tabel 6.2

Waardering van de vindplaats uit de nieuwe tijd.

Conclusie

De (vol) middeleeuwse vindplaats in het zuidwesten van het plangebied scoort in totaal 15 punten en blijkt behoudenswaardig. De vindplaats bevat zeldzame resten uit de vroegste ontstaansgeschiedenis van de Best. Ze liggen op een diepte van 120 tot 140 cm – mv. Uitgaande van het bekende bewoningsbeeld van erven uit deze periode zijn niet alleen in putten 3 en 5, maar ook in de omliggende zone van het zuidwestelijk deel van het plangebied bewoningssporen te verwachten. Een uitzondering geldt voor de sterk verstoorde zone ter hoogte van put 1 die samen lijkt te vallen met de onderkelderde ruimte van een oude vleugel van het gemeentehuis. Verder blijkt de bodemopbouw lokaal verstoord door recente rioleringen ter hoogte van put 4. Dergelijke verstoringen kunnen ook op andere plekken buiten de onderzochte putten van het zuidwestelijk plangebied voorkomen.

¹⁸ Nationale Onderzoeksagenda Archeologie (NOAa)

¹⁹ Bosman 2011, 31.

De vindplaats uit de nieuwe tijd op het noordelijk terrein tussen Hoofdstraat en gemeentehuis krijgt in de waardering eveneens 15 punten en is ook behoudenswaardig. De onderzochte kijkgaten blijken op ca. 120 tot 140 cm – mv zeldzame resten te bevatten van de bebouwing langs het historische dorpslint van de Hoofdstraat dat een hoog cultuur-historische waarde geniet. Uitgaande van het historische kaartmateriaal zijn verspreid over de rest van het noordelijke terrein ook resten uit de nieuwe tijd te verwachten.

6.3 Advies

De vindplaats uit de (volle) middeleeuwen in het zuidwesten van het plangebied en de vindplaats uit de nieuwe tijd in het noorden langs de Hoofdstraat blijken behoudenswaardig. De archeologische waarden zijn te verwachten vanaf 120 cm onder maaiveld en zijn naar verwachting in een groot deel van het plangebied verspreid aanwezig. Voor deze archeologisch waardevolle gebieden wordt duurzaam behoud geadviseerd. De verstoorte zones zonder archeologische sporen komen niet aanmerking voor behoud (fig. 6.1).

Voor behoudenswaardige vindplaatsen zijn twee vormen van behoud mogelijk, te weten: in *situ* en *ex situ*. Het behoud op de plaats waar de vindplaats ligt (*in situ*) heeft de voorkeur boven een opgraving (*ex situ*). Het behoud in situ van archeologische vindplaatsen kan geschieden door fysieke bescherming: bijvoorbeeld door het aanpassen van het bouwplan (bouwen op palen en niet dieper ontgraven dan 100 cm) in combinatie met een op het behoud afgestemd beheer. Bodemroeringen dieper dan 100 cm – mv die tot (fysieke) aantasting van archeologische waarden leiden, dienen zoveel mogelijk vermeden te worden.

Daar waar behoud in situ niet mogelijk is, zal de vindplaats (deels) opgegraven moeten worden. Praktisch gezien (vanwege aanwezige bebouwing, kabels en leidingen en de functie van het gebied als plein/parkeerplaats), kan dit het beste in de vorm van een archeologische begeleiding protocol opgraven, van de graafwerkzaamheden in het gebied die dieper gaan dan 100 cm. Het archeologische onderzoek dient zich daarbij vooral te richten op de bewoningsontwikkeling van Best in de middeleeuwen en nieuwe tijd en de relatie met omliggende bekende vindplaatsen uit de regio. Ten slotte dient nog een terrein onder de aandacht te worden gebracht: de zuidoosthoek van de geplande uitbreiding van de AH-supermarkt, ter hoogte van geplande put A2 uit het PvE (zie fig. 3.1). Deze zone bleek in de praktijk niet te waarden ten gevolge van leidingen in de ondergrond (fig. 6.1). De kans is aanwezig dat de sporen van (een van) beide vindplaatsen zich tot deze zone uitstrekken. Indien hier bodemroeringen dieper dan 100 cm –mv plaats zullen vinden, verdient het aanbeveling om ook hier een archeologische begeleiding protocol opgraving plaats te laten vinden.

6.4 Beantwoording onderzoeksvragen

Algemeen

1. *Zijn er archeologische resten (sporen, structuren, vondsten) in de bodem aanwezig, of zijn er aanwijzingen dat deze hier verwacht mogen worden?*

Tijdens het onderzoek zijn meerdere archeologische sporen aangetroffen. Het gaat om een (vol)middeleeuwse vindplaats in het zuidwesten van het plangebied. De sporen bestaan uit enkele greppels en paalkuilen die mogelijk tot een structuur behoren (een bouwplattegrond). Ter hoogte van de sporen zijn vondsten gedaan.

Figuur 6.1

Advies over de verschillende zones binnen het plangebied op grond van de waardering van de vindplaatsen in relatie tot de gaafheid van de bodemopbouw.

Legenda

- intacte podzolbodem met (verwachting van) middeleeuwse sporen; behoudenswaardig
- verstoorte podzolbodem met daarboven (verwachting van) sporen uit de nieuwe tijd; behoudenswaardig
- verstoorte bodemopbouw zonder archeologische sporen; niet behoudenswaardig
- niet gewaardeerd vanwege leidingen in ondergrond

Een aangrenzende sporencluster dateert mogelijk uitzelfde periode, maar heeft geen vondsten opgeleverd. In het noorden van het plangebied is een vindplaats met muurwerk en een waterput of -kuil uit de nieuwe tijd (18^e-19^e eeuw) aangetroffen.

2. *Indien het onderzoek geen archeologische resten of beperkte archeologische fenomenen (bijvoorbeeld alleen losse vondsten) oplevert, welke verklaring is hiervoor dan te geven? Is er (bijvoorbeeld) sprake van: aantoonbare afwezigheid van bewoning en / of actief landgebruik, verstoring van antropogene aard, beperking van de archeologische waarnemingsmogelijkheden door bodemprocessen, beperking van de archeologische waarnemingsmogelijkheden door werk- of weersomstandigheden?*

Sporen uit de middeleeuwen zijn niet aangetroffen op het noordelijk terrein. De verklaring ligt in de sterke verstoring van de oorspronkelijke bodemopbouw daar. De resten uit de nieuwe tijd zijn niet aangetroffen in het zuidwesten van het plangebied.

Historisch kaartmateriaal wijst uit dat deze zone niet is bebouwd in de 18^e-19^e eeuw. Het terrein was toen in gebruik als gras- of bouwland.

Gaafheid en conservering van de vindplaatsen

1. *In welke lagen, zones of gebieden bevinden zich gave en goed geconserveerde archeologische resten of waar zijn ze te verwachten?*
2. *Wat is de mate van conservering en gaafheid van de archeologische resten?*

Langs de Hoofdstraat in het noorden zijn archeologische resten uit de nieuwe tijd gevonden (onder) in een ophogingspakket bovenop het afgetopte dekzand. De oorspronkelijke podzolbodem met eventuele ouder sporen is hier verdwenen bij de bouw in de nieuwe tijd en bij latere afgravingen. In het zuidwesten is wel een redelijk goed bewaarde podzolbodem met sporen uit de middeleeuwen aangetroffen, inclusief een afdekkend, beschermend plaggendek. De conservering van de vondsten op beide vindplaats is redelijk. Organisch materiaal is naar verwachting alleen onder de grondwaterspiegel bewaard.

Perioden en sites

1. *Indien er archeologische resten aanwezig zijn, kunnen er binnen de vindplaats aparte sites onderscheiden worden, en zo ja, op welke gronden?*

Op basis van het historisch kaartmateriaal zijn de resten van de vindplaats aan de Hoofdstraat in de nieuwe tijd te plaatsen. Uitgaand van historisch kaartmateriaal behoren ze toe aan verschillende woonkavels. Op basis van het aardewerk zijn de resten van de vindplaats in het zuidwesten in de volle middeleeuwen te dateren, hoewel ook een indicatie voor Karolingische resten aanwezig is. Mogelijk wijzen ze op een tweede (vroeg) middeleeuwse vindplaats binnen deze zone van het plangebied.

2. *Wat is de begrenzing en de ruimtelijke spreiding, zowel in horizontale als verticale zin, van de sites en wat is de onderlinge samenhang?*

De resten van de vindplaats uit de nieuwe tijd liggen langs het historische dorpslint van de Hoofdstraat zoals blijkt uit op historisch kaartmateriaal. De resten bevinden zich onder de recente versterking en (onder) in ophogingslagen op het dekzand. Van de middeleeuwse sporen was de ruimtelijke spreiding niet vast te stellen door de beperkte omvang van het onderzoek. Uitgaande van het bekende beeld van middeleeuwse erven zijn ook in de rest van het zuidwestelijk deel van het plangebied bewoningssporen te verwachten. Mogelijk sluiten de sporen aan op een bekende nederzetting aan de Oranjestraat op ca. 50 m afstand. De sporen bevinden zich in het dekzand, onder het plaggendek.

3. *Wat is per archeologische vindplaats in het onderzoeksgebied:*

a) de ligging (inclusief diepteligging) en begrenzing;

Op beide vindplaatsen liggen de resten 120-140 cm - mv. Voor de begrenzing, zie het antwoord op vraag 2.

b) de geologische en/of bodemkundige eenheid;

Geologisch behoort de locatie tot de formatie van Boxtel. De bodemkundige eenheid behoort tot de enkeerdgronden met daaronder een begraven moderpodzol.

c) de omvang (inclusief verticale dimensies);

De exacte omvang (hroizontaal) was niet vast te stellen door de beperkte omvang van het onderzoek. Verticaal liggen de archeologische resten ongeveer 120-140 cm - mv.

d) aard /complextype/functie;

Waarschijnlijk gaat het enerzijds om nederzittingsresten uit de nieuwe tijd (bebouwing met baksteen) en anderzijds om bewoningssporen uit de volle middeleeuwen (een erf met sporen van houtbouw) en mogelijk ook uit de Karolingische tijd.

e) de samenstelling van de archeologische resten (grondsporen en mobilia);

Het onderzoek heeft enerzijds muurresten en een waterput (met aardewerk en baksteen) uit de nieuwe tijd en anderzijds paalsporen en enkele kuilen met greppels (met aardewerk) uit de middeleeuwen opgeleverd.

f) de vondst- en spoordichtheid;

De vondstdichtheid en spoordichtheid zijn laag. Dit heeft deels te maken met recente verstoringen en de beperkte omvang van het onderzoek. De lage spoordichtheid is voor de middeleeuwse vindplaats verder te verklaren door het gering aantal archeologische bewoningsperioden die ter plekke zijn vertegenwoordigd. Er is geen sprake van een palimpsest van sporen uit verschillende perioden. De lage vondstdichtheid is gebruikelijk voor vindplaatsen op de Brabantse zandgronden.

g) de stratigrafie;

Op beide vindplaatsen bestaat de ondergrond uit leem met daarop een klein restant dekzand. Ter hoogte van plekken met een intacte bodemopbouw - op de (vol) middeleeuwse vindplaats - bevinden zich daarboven achtereenvolgend nog een restant van een B-horizont en een plaggendek

h) de ouderdom, periodisering, typochronologische classificatie;

De archeologische resten langs de Hoofdstraat zijn in de nieuwe tijd te plaatsen, de resten in het zuidwesten van het plangebied in de volle middeleeuwen. Op basis van het aardewerk is een Karolingische component niet uit te sluiten. Een nadere periodisering was niet vast te stellen.

i) In hoeverre zijn binnen de site(s) op grond van de verspreiding van vondsten en/of grondsporen voormalige activiteitsgebieden te onderscheiden en hoe moeten die geïdentificeerd worden? Zie tevens vraag 6 voor de deelaspecten die daarbij aan de orde moeten komen?

Deze vraag is niet te beantwoorden, de hoeveelheid vondsten is (te) beperkt evenals het onderzochte areaal.

j) Zijn er aanwijzingen voor landgebruik (off-site-patronen) in de zin van wegen, percelering, akkers, grondstofwinning, vennen, etc?

Ook in dit geval gelden de zojuist onder punt 6 gestelde vragen.

Het plaggendek en een greppel onder(in) dit dek getuigen van een agrarisch gebruik in de periode late middeleeuwen – nieuwe tijd. Tijdens het veldwerk zijn geen resten van een weg gevonden. Mogelijk is een weg wel aan te treffen bij een eventueel grootschaliger vervolgonderzoek; de weg is eventueel ook indirect af te leiden uit de oriëntatie van structuren in combinatie met historisch kaartmateriaal (van latere zandwegen/opvolgers).

k) *Wat is de relatie van de aangetroffen sporen en vondsten tot de historische kern van het laatmiddeleeuwse/nieuwe-tijd-Best?*

De sporen in put 1 zijn te koppelen aan de historische kaarten en de daarop afgebeelde bebouwing van de historische kern uit de 18^e-19^e eeuw. De sporen behoren tot een voormalig huis en tot een perceel naast dit huis. De volmiddeleeuwse sporen staan mogelijk in relatie tot sporen uit dezelfde periode uit de Oranjestraat op 50 m afstand. De volmiddeleeuwse sporen en vondsten van een mogelijk oudere bewoningsfase uit de Karolingische tijd lijken de ontstaansgeschiedenis van Best verder terug in de tijd te plaatsen.

Landschap en bodem

1. *Wat is de fysiek-landschappelijke ligging van de sites (geologie, bodemkunde, geomorfologie, afstand tot water, reliëf)?*

Het reliëf is lastig vast te stellen door de verstoring van de bovengrond, maar binnen het plangebied lijken weinig hoogteverschillen aanwezig. De oorspronkelijke bodem bestaat uit een moderpodzol die vooral op bosgronden voorkomt. Waterlopen zijn niet aangetroffen. Gezien de aanwezigheid van een waterput zijn deze niet in het plangebied te verwachten.

2. *Is een esdek aanwezig in het plangebied. Zo ja: Wat is de ouderdom en fasering en zijn aan de onderzijde van dit plaggendek ontginningsporen, zoals spitsporen of esgreppels aanwezig.*

Een plaggendek is aanwezig. De vroegste fase is te dateren tussen de 14^e en 16^e eeuw; mogelijk is een greppel onder(in) het plaggendek aan de eerste ontginning van het terrein te relateren. De laatste fase kan nog in de 19e eeuw zijn gevormd.

3. *Wat is de invloed van het gevormde esdek op de archeologische niveaus? Dekt het esdek alle sporen af of zijn er ook sporen gegraven vanuit of door het esdek?*

De sporen dekken vrijwel alle sporen af, behalve één kuil die zichtbaar was in de oudste fase van het esdek.

Op basis van het uitgevoerde onderzoek wordt door de uitvoerende archeologische instantie in de rapportage een waardering gegeven, conform de KNA bijlage *Waarderen van vindplaatsen* die leidt tot een selectieadvies. In dit selectieadvies wordt aangegeven:

1. *Welke aangetroffen archeologische sporen en/of vondsten in potentie behoudenswaardig zijn?*

De bewoningssporen van zowel de volmiddeleeuwse als de nieuwe-tijd-vindplaats zijn behoudenswaardig.

2. *In hoeverre de realisatie van de geplande ontwikkeling een bedreiging voor de archeologische waarden vormen?*

De sporen liggen op ca. 120 tot 140 cm –mv. Bodemroerende ingrepen dieper dan 100 cm –mv vormen dan ook een bedreiging voor de archeologisch waardevolle resten.

3. *Welke aanbevelingen te geven zijn met betrekking tot de bij vervolgonderzoek toe te passen strategieën, methoden en technieken (zowel opgravingen als uitvoeringsbegeleiding)?*

Daar waar behoud in situ niet mogelijk is, zullen de vindplaatsen (deels) opgegraven moeten worden. Praktisch gezien (vanwege aanwezige bebouwing, kabels en leidingen en de functie van het gebied als plein/parkeerplaats), kan dit het beste in de vorm van een archeologische begeleiding protocol opgraven, van de graafwerkzaamheden in het gebied die dieper gaan dan 100 cm.

4. *Welke aanbevelingen te geven zijn met betrekking tot te nemen behoudsmaatregelen?*

Het behoud in situ van archeologische vindplaatsen kan geschieden door fysieke bescherming: bijvoorbeeld door het aanpassen van het bouwplan (bouwen op palen en niet dieper ontgraven dan 100 cm) in combinatie met een op het behoud afgestemd beheer. Bodemroeringen dieper dan 100 cm – mv die tot (fysieke) aantasting van archeologische waarden leiden, dienen zoveel mogelijk vermeden te worden.

Literatuur

Bartels, M. 1999, *Steden in scherven. Vondsten uit beerputten in Deventer, Dordrecht, Nijmegen en Tiel (1250-1900)*, Zwolle.

Berendsen, H.J.A. 2005: *Landschappelijk Nederland*, Assen.

Berkvens, R., 2010: *Ondersteboven. Archeologie in Best, toelichting op de archeologiekaart*, gemeente Best, Eindhoven.

Bosman, J., 2011: *Best Centrum, gemeente Best Archeologisch en cultuurhistorisch bureauonderzoek*, SRE bureauonderzoek 2011-nr. 4, Eindhoven.

Bosman, J. en r. Berkvens, 2011: *PvE Best – Centrum Proefsleuvenonderzoek*, SRE PvE 2011-nr. 11, Eindhoven.

Es, W.A. van & W.J.H. Verwers, 1980: *Excavations at Dorestad 1, the harbour: Hoogstraat I, Nederlandse Oudheden 9, 's Gravenhage*.

Leenders, K.A.H.W., 2011: *Lezing: de geschiedenis van het landschap van Best*.

Spek, Th., 2004: *Het Drentse esdorpen-landschap, een historisch geografische studie*, Utrecht.

Vermeer, G., 2010: Het gemeentehuis van Best uit 1962 van architect C.H. de Bever, in: J. Bosman, *Best Centrum*, gemeente Best Archeologisch en cultuurhistorisch bureauonderzoek SRE bureauonderzoek 2011-nr. 4.

Verhoeven, A.A.A, 2011: De verspreiding van aardewerk uit Paffrath. In H. Clevis (Ed.), *Assembled Articles IV Symposium on medieval and post-medieval ceramics, Zwolle 16 and 17 September 2010*, Zwolle, 115-168.

Figurenlijst

Figuur 1.1 Ligging van het plangebied.

Figuur 3.1 Puttenplan uit het Programma van Eisen.

Figuur 3.2 Ligging van de proefsleuven en profielkolommen binnen het plangebied (blauwe kader).

Figuur 3.3 Zetten van een grondboring om de verstoringdiepte te bepalen.

Figuur 4.1 Vindplaatsen in de omgeving van het plangebied (blauwe kader) op de Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden.

Figuur 4.2 Bebouwing langs de Hoofdstraat in het centrum van Best op de kadastrale minuutkaart van 1811.

Figuur 5.1 Goed bewaarde podzolbodem onder een tweefasig plaggendek in put 5.

Figuur 5.2 Bodemopbouw aan de oostzijde van put 5 met een greppel op de overgang tussen het plaggendek en de C-horizont.

Figuur 5.3 Overzicht van de proefsleuven met interpretatie van de sporen.

Figuur 5.4 Puttenkaart geplot op een luchtfoto uit 1976.

Figuur 5.5 Muurresten in put 1 vanuit het oosten: van links naar rechts zijn de insteek, de poer en de oudste muur te zien.

Figuur 5.6 Links is de bodemopbouw aan de westzijde van put 1 te zien: onder de recente ophogingslagen bevindt zich een grijs zandpakket met bruine humeuze laagjes. Rechts is een detail van het gelaagd zandpakket te zien.

Figuur 5.7 Plot van de sporenkaart op de historische kadastrale kaart uit 1811.

Figuur 5.8 Middeleeuwse sporen in put 3 vanuit het zuiden.

Figuur 5.9 Sporen in put 5 vanuit het oosten.

Figuur 6.1 Advies over de verschillende zones binnen het plangebied op grond van de waardering van de vindplaatsen in relatie tot de gaafheid van de bodemopbouw.

Tabellenlijst

Tabel 1 Administratieve gegevens

Tabel 4.1 Vindplaatsen in de omgeving van Best (bron: Archis2).

Tabel 5.1 Determinatie van de vondsten.

Tabel 6.1 Waardering van de vindplaats uit de (volle) middeleeuwen.

Tabel 6.2 Waardering van de vindplaats uit de nieuwe tijd.

Bijlage 1 Sporenlijst

Bijlage 1 Sporenlijst

put	vlak	spoor	type	contour	gecoupeerd	diepte (cm)	datering	opmerking
1	1	1	muur	scherp	ja	28	nieuwe tijd	
1	1	2	muur	scherp	ja	36	nieuwe tijd	
1	1	3	muurinsteek	scherp	ja	50	nieuwe tijd	onderkant niet bereikt i.v.m. grondwater
1	1	4	waterput/kuil	scherp	nee	125	nieuwe tijd	geboord, minstens 1,25 onder vlak 1, 18 ^e of 19 ^e eeuw
2	1	1	muur	scherp	nee		recent	vierkant, restant riool of inwandige put
2	1	2	muur	scherp	nee		recent	recente uitbraaksleuf met poeren + betonijzers
3	1	1	beton	scherp	nee		recent	recente kuil + restant poer
3	1	2	paalgatkuil	scherp	nee	7	(vroeg) middeleeuwen	geboord
3	1	3	paalkuil	scherp	nee		middeleeuwen	
3	1	4	paalkuil	scherp	nee		middeleeuwen	
3	1	5	paalgatkuil	scherp	ja	21	middeleeuwen	
3	1	6	paalkuil	scherp	nee		middeleeuwen	
3	1	7	paalkuil	scherp	nee		middeleeuwen	
3	1	8	kuil	scherp	nee	35	middeleeuwen	uitgeboord
3	1	9	greppel	scherp	nee		middeleeuwen	
3	1	10	paalkuil	scherp	nee		middeleeuwen	
3	1	11	paalkuil	scherp	nee		middeleeuwen	
5	1	1	natuurlijke verstoring	scherp	ja		n.v.t.	
5	1	2	natuurlijke verstoring	scherp	ja		n.v.t.	
5	1	3	greppel	scherp	ja	16	middeleeuwen?	
5	1	4	natuurlijke verstoring	scherp	ja		n.v.t.	
5	1	5	paalkuil	scherp	ja	26	middeleeuwen?	
5	1	6	paalkuil	scherp	ja	21	middeleeuwen?	
5	1	7	kuil	scherp	nee		middeleeuwen?	
5	1	8	kuil	scherp	nee		(sub) recent	scherpe begrenzing en zichtbaar in esdek (S5015)

